

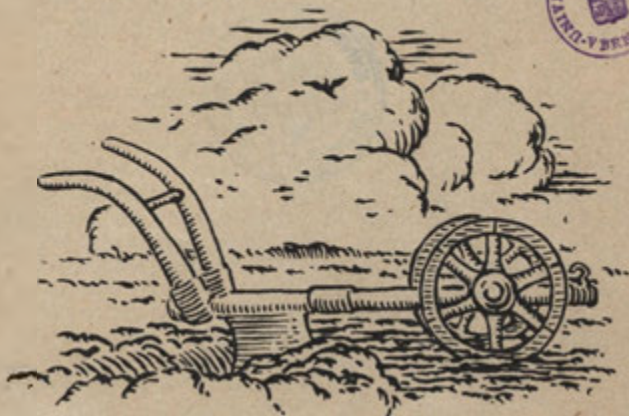
ZEMĚDĚLSKÁ RADA V PRAZE.
ČESKÝ ODBOR.

2-63267

K DĚJINÁM DĚLENÍ VELKOSTATKŮ V 18. STOLETÍ.

Napsal

Dr. JOS. KAZIMOUR.

40

1921.

NÁKLADEM ČESKÉHO ODBORU RADY ZEMĚDĚLSKÉ V PRAZE.

Cena Kč 4. ⁴⁰

V našich agrárních dějinách zcela zvláštní kapitolu, a to velmi důležitou a významnou, tvoří dějiny rozdělení půdy, rozdělení pozemkového majetku, které celým obdobím dějin celonárodních vtiskují určitý směr i ráz, jak v ohledu národním, tak hospodářském a sociálním.

Jest nesporné, že i nynější pozemkovou reformou klademe základy k budoucím dějinám národa. Zejména je-li cílem pozemkové reformy, aby půda velkostatkářská byla rozdělena drobnému lidu zemědělskému, a aby, aspoň z největší části, bývalá půda vrchnostenská (dominikál) proměněna byla v půdu selskou (rustikál). Mají tak býti napraveny křivdy, učiněné v minulosti zabráním poddanské půdy vrchnostmi.

Budoucnost dělených velkostatků nedá se odloučiti od přítomnosti i minulosti. Ale jen opření o znalost minulosti můžeme porozuměti přítomnosti a budoucnosti. Podobné reformy podnikány byly v dobách dávno minulých vícekrát a mohou tedy býti nám pro poučení i pro výstrahu. Všimněme si jen ve stručném přehledu tohoto vývoje, vždyť jest nutno, aby slyšen byl hlas dějin, který jest svědomím zašlých věků.

S větším majetkem pozemkovým, s velkostatkem, setkáváme se u nás již od počátku doby historické. První a při tom největší velkostatkář byl kníže, panovník, jemuž podle zásad od západu převzatých náležela veškerá půda v horách a lesích, nedotčená dosud pluhem a nezabraná soukromým vlastnictvím, ale který získával též mnoho půdy vzdělané, a to konfiskacemi i právem odúmrtním. Až do druhé polovice 12. století vedle velkostatku knížecího jsou toliko velkostatky klášterní, vznikající ovšem z moci knížecí. Též dosti záhy povstávají velkostatky šlechtické. Ke konci 12. století, v době velikých bojů o trůn, potřebuje kníže pomoci velmožů a zajišťuje si jejich oporu jednak dary jednak propůjčováním v dědičné léno mnohdy i celých krajů. Vzniká tak velká šlechta, která vládne většími plochami půdy a liší se jen větším majetkem od chudších vladyků.

Od polovice dvanáctého století hospodářství na rozsáhlých pozemcích velkostatkářských jest ve velikém rozkvětu. Země naše ukazují pokročilejší kulturu zemědělskou, zaváděnou a podporovanou jak knížetem tak duchovními velkostatkáři, zejména řádem cisterciáků. Zřizovány byly dvory, zakládány vinice a stavěny mlýny. Potřebné práce hospodářské vykonávali otroci. Kromě toho zakládány byly vesnice, jejichž selské obyvatelstvo bylo na vlastnictví půdy (vrchnosti) závislo nejen osobně, ale i povinně naturálními dárkami a robotami. Toto hospodaření, obstarávané ohromným počtem otroků zemědělských i řemeslných, bylo vzorem vyšší i nižší šlechty a svými výsledky přímo je vybízelo k nápodobení. Lze mít za to, že do konce 12. století velká část země, dosud ležící iadem, byla vzdělána, takže je možno mluvit o první vnitřní kolonizaci v našich zemích.

Ve 13. století zakládají se u nás města a s tímto rozkvětem měst počíná velkostatek upadat. Dosaďadní průmyslová výroba, rozptýlená po venkově a tvořící namnoze podstatnou část hospodářství velkostatkářského, přechází do měst, šlechta upouští i od hospodaření ve vlastní režii, rozděluje své dvory ve vesnice a vysazuje je pod plat svým otrokům, což jí umožňuje, aby žila z jejich platů a dávek. Šlechta však nejenom parcelovala své dvory, ale zakládala i nové vesnice. Od století dvanáctého až do století čtrnáctého vidíme v zemích našich veliké kolonizační úsilí, mocně zasahující do vývoje našich dějin. Králové čeští, bohatí pánové i kláštery, mající mnoho půdy nevzdělané a málo pracovních sil, usazovali hlavně v pohraničních krajích německé kolonisty. Tehdy, a to zejména ve 13. století, stěhují se zástupy Nizozemců a Němců z krajín severních i jižních do zemí českých (ale i uherských a polských), aby zakládali nové vsi a města. U nás byla takto osazena hlavně půda méně úrodná a v pohraničních územích se rozkládající. Novým kolonistům byly dány velmi příznivé podmínky, jež ovšem lákaly k usazení. Tato kolonisace není v podstatě nic jiného, než počátek drobení velkostatkářské půdy a vytváření středního stavu rolnického, sedláků, o nichž možno mluvit v našich dějinách teprve od počátku 13. století.

Německá kolonisace má veliký význam nejen pro

vývoj národnostní, pro vývoj poměru finančních a sociálních, ale i pro vývoj právních poměrů selského stavu v naší zemi.

Ve vesnicích, zakládaných takřka rychlostí americkou, přibývá nová třída obyvatelstva, sedláci z akoupení, dědiční to držitelé a uživatelé svých statků (50—150 korců) vedle sedláků dle starého českého práva, čili nezakoupených, žijících v postavení dočasných nájemců půdy, kterou vzdělávali.

Osazování půdy na právě »německém« dělo se nejdříve kláštery, a to zvláště vyšebrodským, svatokorunským, kladrubským a tepelským, na Moravě hradištským. Později osazovali německé kolonisty králové čeští a markrabí moravští i bohatí pánové čeští. Byli to zejména: Rožmberkové, Švamberkové, Lichtenburkové, Šternberkové, Wartenberkové, pánové z Lípy a z Dubé, na Moravě kromě Šternberků pánové z Kravař. Nejvíce byla však německá kolonisace podporována biskupy olomouckými, zejména současníkem Přemysla Otakara II. biskupem Brunem.

Zakládání osad podle práva zákupního (německého) prováděno bylo zpravidla tak, že pán pozemků ujednal smlouvu s podnikatelem a ten postaral se s kolonisty o další provedení. Podkladem byla písemná smlouva mezi pánem půdy a podnikatelem, ve které byly určeny práva i povinnosti osadníků, mezi něž byla půda rozdělena. Podnikatel zaplatil pánovi půdy určitou sumu peněz předem a zavázal se vymáhati od osadníků jim vyměřené platy. Hlavní povinností osadníků bylo z přidělu půdy (nazýval se lán a měl v různých krajinách různou výměru, ale nejčastěji přes 60 korců) platiti roční plat (úrok), z lánu zpravidla 1 kopu grošů, a to ve dvou lhůtách: o sv. Jiří a o sv. Havlu. (Za peníz jedné kopy pražských grošů bylo možno koupiti tehdy více než 12 hl žita. Osíval-li tedy celoláník 40 strychů polí, platil své pozemkové vrchnosti ze strychu osetého pole asi 30½ litru žita.) Kromě toho odváděli obilí, drůbež, vejce a pod. Robotu konali malou, tři, čtyři dni do roka z lánu. Všechny povinnosti i práva obsaženy byly v zápisech (hamfeštech), které noví osadníci dostávali od pánů půdy.

Poměry poddaného lidu, ač v celku nebyly zlé, přece jen stále se zhoršovaly, jak utužováním právomocí vrchnostenských, tak i sesilováním závislosti hospodářské a od druhé polovice 14. století vyskytují se častěji hlasy proti utiskování poddaných vrchnostmi. Celé reformační hnutí i války husitské

svými sociálními tendencemi, vedle náboženských i národních, podávají důkaz o značném již útisku selského obyvatelstva. Známá jsou slova u Štítného: »Chlapč jest jako vrba; čím častěji ji obrúbáš, tím se hustěji obalí«, jež velmi dobře vystihují názor tehdejších vrchností na jejich poddané.

Výsledky válek husitských, jistě významných a slavných, vždyť jest to nejkrásnější období našich dějin, byly nepříznivy pro hospodářský i mravní stav lidu venkovského.

Byli to právě sedláci, kteří v prvních dobách bouří husitských vyplňovali takořka zcela vojska husitská. Naděje, které kladli v nové učení, doufajíce ve větší svobodu, byly zklamány úplně. A když válka se přehnala, byly celé širé kraje zpustošeny a zbaveny sil, které by je obdělávaly. V zemi zvýšena byla moc šlechty značnou měrou. Vyšší (páni) i nižší šlechta zbohatla zabráním statků královských i církevních a počala tvořiti scelené velkostatky, osazovati řemeslníky ve vsích a zaměstnávat se zemědělským průmyslem, jmenovitě vařením piva.

Šlechta přestává býti romantickým rytířem a stává se zemědělcem. Předzvěsti počínajícího novověku, jevíci se ve zvýšeném úsilí výdělkovém, působí na šlechtice, že opouštějí hrady, zbudované na nepřístupných skalách, zakládají v rovinách pohodlné zámky s poplužními dvory, staví pivovary, zavádějí chov ovcí a zřizují rybníky. A tu se ukázalo, že šlechtic má málo majetku pozemkového, málo panských dvorů, a proto usiluje o zvětšení půdy. Zabírány jsou vedle statků královských a církevních opuštěné pozemky, jichž bylo dostatek po válkách husitských, ale také selští hospodáři byli vykupováni nebo sesazováni. (Majetek církevních institucí před revolucí husitskou byl ohromný, pokrýval více než jednu třetinu země.) — Nastává tu úplný obrat, narůstají šlechtické zemědělské velkopodniky ve vlastní režii provozované a přirozeným důsledkem jest, že pro tyto panské velkostatky zajišťována byla pracovní síla různými nařízeními a zákony, zakazujícími volnost stěhování a omezujícími svobodu poddaných, stejně však zvyšovány nároky na pracovní síly poddaných i jejich poplatnost.

K samostatné hospodářské činnosti šlechty nemálo přispělo klesání hodnoty peněz a tím i znehodnocování důhodů, plynoucích z platů a dávek poddaných. Kupní síla

peněz od 2. polovice 14. století do polovice 17. století klesla průměrně na $\frac{1}{5}$ původní hodnoty, zejména nápadně se jeví toto znehodnocování dávek poddanských od 16. století a je důvodem šlechtě, aby hledala náhradu ve výnosu nově zřizovaných dvorů a rybníků. V první řadě byli ničení znehodnocováním poddanských dávek menší zemané a svobodníci, kteří, nemohouce se zařídit na zemědělskou velkovýrobu, byli nuceni prodávati své statky majitelům velké půdy ve svém sousedství. Naproti tomu velkostatkář, lákán výtežky, rád malé statky kupoval, a tak svůj velkostatkářský podnik rozšiřoval a zaokrouhloval. Právě tyto výhody to byly, že expanse velkostatkářská obrátila se i jiným směrem. Pro založení nových dvorů zabíral i půdu poddanskou, selskou. Celá řada dvorů panských, založených zejména v 2. polovici 16. století, vznikla tím, že zabrána byla půda selská, zpravidla po vyhoření vesnice. Hlavním zdrojem příjmů vrchnostenských byly výtežky vlastního zemědělského velkozávodu, pracujícího pro trh a odbyť. Vrchnosti jde také čím dále více o pracovní výkon a robotu sedláků, potřebnou k obdělávání vrchnostenského velkozávodu, a proto v náhradu za menší hodnotu platů poddanských zvětšuje robotu a omezuje osobní svobodu, zejména volnost stěhování, jen aby si zabezpečila dostatek a laciné pracovní síly. Není to vskutku nic jiného, nežli kapitalistická zemědělská velkovýroba s nesvobodným zřízením pracovním. Největší a vlastní kapitalistické vykořisťování nesvobodné práce při technické převaze velkostatků nastalo pod vlivem merkantilismu v 18. století, když vlastní režie velkostatků stala se výnosnější a velkostatkáři jali se zakládati a provozovati i podniky průmyslové.

Obrovský převrat v poměrech majetku pozemkového způsobilo vytvoření zvlášť velikých latifundií po Bílé hoře a válce třicetileté, kdy velká část panských statků přešla v majetek přistěhovalých cizinců, ponejvíce šťastných dobrodruhů a vojáků, kteří byli svým poddaným nepřáteli a již svým původem lišili se od nich jazykem, náboženstvím a neměli s nimi naprosto žádné souvislosti národní i náboženské a kromě toho byli proniknuti vědomím, že mají před sebou zemi podmaněnou a lid, který je porobeným rebelem a kacířem.

V Čechách zabrány byly skoro tři čtvrtiny půdy, na Moravě a ve Slezsku téměř polovice všech zemských statků. Ze zkonfiskovaných velkostatků vytvořena byla ohromná latifundia, a to tak, že stav panský, **tedy** nejvyšší šlechta, měl plných 60% veškeré půdy poddanské v Čechách. Latifundia byla rozdělena v jednotlivé hospodářské obvody, spravované v zastoupení vrchnosti, placenými hospodářskými úředníky. Po válce třicetileté byla země česká neobyčejně vylištěna, a tím ubylo mnoho pracovních sil. Naproti tomu ale přibýlo panských dvorů, které vrchností zřizovaly z pustých vsí a ze selských gruntů. Pod různými záminkami byli sedláci od dob války třicetileté z gruntů vyháněni a pozemky jejich k panským přibírány. O zabírání půdy rustikální (selské) poučují nás dosti dobře katastry. Tak první náš katastr, berní rolla z r. 1654, jest prvý soupis selské půdy v Čechách a také prvním jejím zajištěním před svémocným zabíráním vrchnostenským. Z katastrů se také dovídáme, kolik půdy bylo zabráno, či jak tehdy bylo říkáno, svedeno. Před r. 1654 přiznaly vrchnosti zabraných selských pozemků přes 39.000 korců orné půdy, ovšem nelze pochybovati že rozsah svedené půdy byl daleko a jistě několikanásobně větší.

Katastr Tereziánský z roku 1757 počítá, že veškeré zabrané půdy selské jest 232.000 korců, tedy skoro 5 procent (42 proc.) všeho rustikálu. V katastru josefínském najdeme už čísla, poučující nás o rozsahu půdy vrchnostenské i selské. Těto půdy rustikální (selské) bylo celkem z veškeré půdy v Čechách 58.5% a vrchnostem pak patřilo 41.5%. Potřeba pracovní síly byla veliká, a proto vrchnosti zvětšovaly roboty měrou v zemi dříve nebyvalou a ueslýchanou a i jiným způsobem vydíraly poddaného. Všechna práce potřebná na velkostatku, na dvorech panských přesunuta byla na bedra poddaných. V té době tvořena jest nová třída venkovského obyvatelstva, mající jen nepatrný majetek pozemkový, nebo docela žádný, třída domkářů, chalupníků, podruhů a čeledí.

Jho panské bylo kromě toho ještě značně stupňováno dricstvím úředníků a písařů panských, pro které lid nalezl případný název: karabáčníci. Utisky lidu, k jakým vedla nová pány snaha po rychlém zbohatnutí, nedocházely povšimnutí u vlády, protože násilnosti ty směřovaly proti pod-

daným kacířům a rebelům a protože absolutistický státní režim spatřoval v nové šlechtě oporu nového řádu státního a náboženského.

Válka třicetiletá způsobila obrovský nedostatek pracovních sil, a proto rozmnožování panské půdy mohlo se dít jenom s náležitým zřením k této skutečnosti, a tak válka třicetiletá zastavila aspoň na jedno století dělení selských usedlostí v menší jednotky. Z této doby pocházejí také na mnohých panstvích skoro všechny velké grundy selské, utvořené vrchnostmi spojením několika usedlostí.

Vedle útisků vrchnostenských byly to ohromné kontribuce, svalované vrchnostmi na poddané, jež činily postavení sedláka nesnesitelným a hospodásky přiváděly ho v záhubu. Poměry dospěly za Karla VI. tak daleko, že poddaný ze všeho svého výtěžku odváděl polovici státu a druhou polovici vrchnosti. Za těchto okolností není divu, že statky byly takorba všeobecně zadluženy a poskytovaly uživateli jeho jen velmi mizerné, takorba holé živobytí.

Od této velké bída a nouze poddaných divně odrážely se lesk a nádhera všeho života šlechty i skvělých, pohodlných zámků, při nichž zakládány nádherné umělé parky, zřizovány obory na zvěř a jiné panské kratochvíle. Šlechtic stává se kavalírem, obklopujícím se hojným služebnictvem a napodobujícím ve všem všudy lesk a nádhru císařského dvora, na jehož udržování náklady stále vzrůstaly, pohlcující více než jednu desetinu všech státních příjmů.

Hrozné poměry poddaného lidu vedly k velikým selským bouřím již v 17. stol. a byly příčinou, že stát sám, t. j. absolutní panovník zakročil k odstranění anebo ke zmírnění poměrů poddaných k vrchnostem. Výsledkem těchto snah jsou robotní patenty z r. 1680, z r. 1717 a z r. 1738. Všecky tyto patenty robotní chtěly sice robotu upravit v prospěch poddaných, ale ve skutečnosti staly se kletbou poddaných, protože umožnily na těch panstvích, kde sedláci měli robot málo, zvýšiti robotu proti dřívějšímu na míru i dvojnásobnou.

Otázka roboty jest vlastně jedinou otázkou, okolo které otáčí se všechna úprava poměrů mezi pány a poddanými. I za Marie Terezie za prvních 35 let její vlády nestalo se

v té věci takorůka ničeho. Chtěla sice již r. 1742 poskytnouti poddaným svobodu, ale od úmyslu ustoupila, když pominulo bezprostřední nebezpečí ztráty Čech a spokojila se tím, že dala zvláštními komisemi vyšetřovati poměry poddanské, ale to všechno za tím účelem, aby vydíráním vrchností nebyla podlomena schopnost poddaných k odvádění daní. Ale v té době veliká bída selského lidu v důsledcích pobělohorských i dlouhého vývoje nabývala vyvrcholení. Nebylo to jen vrchnostenské utiskování, ale také nesmírná břemena státní, jež činila postavení selského lidu nesnesitelným.

V polovici XVIII. století dochází k důležitému nařízení. Zemědělské malovýrobě dostává se aspoň v principu státní ochrany nařízením z r. 1750 a 1751, že se zakazuje každé svémocné zaměňování a zabírání poddanských gruntů k panským dvorům bez předchozího oznámení krajským úřadům a bez odškodnění hospodářů. Roznáhalo se totiž rozšiřování velkostatkářské půdy zabíráním selských gruntů a obděláváním mýtin. Kromě toho i zakládáním průmyslových podniků, zvláště hutí a železáren na mnoha panstvích znovu rostla potřeba poddanské práce a plovozů. Sedláci trpěli jak vyděračstvím panstva a úřednictva, tak účinkem války a stoupajícím tlakem státních břemen. A tak venkovské obyvatelstvo zchudlo, jeho berní síla klesala a na mnohých panstvích znovu propukaly bouře.

Po skončení války sedmileté, která postavení selského lidu ještě více zhoršila, oživují snahy po čilejší práci zákonodárné na ochranu poddaných. Při této státní péči o poddané šlo jednak o zabezpečení selské půdy, jednak o ochranu poddaných, zejména o zmírnění jejich robotních břemen.

Proto znova nařizováno v letech sedmdesátých 18. století, aby vráceny byly všechny rustikální pozemky vrchnostmi zabrané. Pokusy o dobrovolnou nápravu poměrů dobrovolnou dohodou vrchnosti a poddaných končily nezdarem.

Poměry se přiostršily, když v letech 1770 až 1774 postihla Čechy úplná neúroda, takže zásoby obilí byly brzo vyčerpány a ceny obilí stouply na výši selskému lidu nedostupnou. Četní velkostatkáři ze spekulace tajili zásoby obilí, očekávajice ještě větší stoupnutí cen, a jiní prodávali je do Bavor a Sas, kde byla drahota ještě větší než u nás.

Zoufalým výkřikem bídy je jistě selský otčenáš, vzniklý asi roku 1775, vyličující drastickými slovy tehdejší bídu poddaných těmito slovy:

Pohleď, kterak jsme souženi, od karabáčníků zedřeni,
otče náš!

Ohlédni se jen sám na ně, císaři, náš milý pane,
jenž jsi.

My víme, že to nežádáš, ani milosrdný Bůh náš
na nebesích.

Plačtivě na tě čekáme, a za krále tě žádáme:
Posvěť se!

Neb jest velmi povýšeno, ve všech zemích rozhlášeno
jméno tvé.

Slibujem ti věrni býti, až budeš ty nás řídití, —
přiď království tvé!

Ve všem se chceme poddati, hled s námi, co chceš dělati, —
buď vůle tvá!

Nebo víc dřeni nebudem, tak v radosti živi budem
jako v nebi.

Při tom budeme věděti, komu máme věrni býti
tak i na zemi.

Neb nemůžem již obstáti, vždyť nám chtějí taky bráti
chléb náš vezdejší.

Do zejtrí čekát nechtějí, než s karabáčem nutějí:
»Dej nám dnes!«

My je dost prosíme sice: Ach, pane, nebij nás více
a odpusť nám!

Však na prosbu nic nedají, ale na zádech hledají
naše viny.

Rovně poddaní měšťani od těch dřičů jsou trestáni
jakož i my.

My pak i s pacholkem koně ledakams dojeti pro ně
odpouštíme.

O, císaři, pane milý, zapověz, by nás nebili,
naším vinníkům!

Dej jen malé ulehčení a víc do toho soužení
neuvoď nás!

Učiniž prostředek malý, bychom všichni nezoufali
v pokušení.

Nedej nás více soužití a až do kostí odřítí,
ale zbav nás!

My sice v Boha doufáme, ale však přece coufáme
od zlého.

Dej nám, Bože, v bičí stálost a po smrti v nebi radost!
Amen.

Vavák, z jehož paměti je otčenáš otištěn, poznamenává:
Jestli se tento »Otčenáš« dostal do rukou Jeho Milosti císařské, nelze věděti, jakož i tuto odpověď na místě Jeho Milosti kdo by udělal, není povědomo. Jest to sice oboje dosti všetečné.

Odpověď císařského Veličenstva naproti nářku sedláků zněla:

Lide český nezkrocený, křičels často zkormoucený:
»Otče náš!«

S tebou já i předci moji jakžto s zlým co činit měli,
jenž jsi.

Trůnům ses nechtěl poddati, nectils Boha, haněls svatý,
na nebesích.

Ej, nuž s císařskou vroucností volám k Bohu na výsosti:
Posvěť se!

Svědkem buď Bůh proti tobě, roto, zlé jest v každé době
jméno tvé!

Snad na Luthera a Žižku chceš volat k jeho kališku:
»Přijď království tvé!«

Rovně jestli jináč nedáš, jako oni konec mít máš, —
buď vůle tvá!

Z nepřátel jsem tě vyvedl, v pokojná léta uvedl
jako v nebi.

Ty pak nebi pokoj nedáš i nad vrchnostmi zlost hledáš
taky na zemi.

K svým robotám znát se nechceš, potom v hladu hledej,
kde chceš,

chléb náš vezdejší.

I shověť prositi odvrž platit daň do zejtrí, nýbrž
dej nám dnes!

V trest vás musím odevzdati, pláč váš nebudu slýchati
a »Odpusť nám!«

byť jste vyřkli i poznali, že císaře popudily
naše viny.

O vás vždy moji předkové starali se, císařové,
jakož i my.
Nedělá to v vás pohmutku, že Vám tolik tak zlých skutků
odpouštíme.
Vám pravíme v vaše uši, že přikročíme jak sluší
naším vinníkům.
Čakan, galej chci dáti vám, darmo budete volat: »Tam
neuvod' nás!«
Vrchnosti i ouředníci byli s vámi živi vzdycky
v pokušení,
tak že již teď k nebi vzhůru volají i k mému trůnu:
»Ale zbav nás!«
Všecky zlé musím trestati, dobré však chci zachovati
od zlého.
Pakli stropíš bouřky větší, máš mít biče mnohem těžší.
Amen.

Dokladem hrozných poměrů nad jiné jest veliké selské povstání z r. 1775, pod jehož dojmem vydán byl nový a poslední robotní patent. Ale ani tento nepřinesl toužených prospěchů; byly jím vlastně uzákoněny dosavadní veliké a těžké robotní povinnosti. Selská vzbouření ukazovala jasně, že dosavadní poměry mezi pány a poddanými jsou neudržitelné, a že lid poddaný musí býti povznesen, nemají-li býti otřeseny finanční i vojenské základy státní moci. To je základem i předpokladem všech opravných snažení.

Již od počátku 18. století hospodářská politika panovníků v našich zemích směřuje k tomu, aby počet obyvatelstva byl rozmnožen a k tomu účelu směřují též všechny snahy po zvelebení výdělků a obživy. Prostředky k těmto cílům hledány nejdříve výhradně v podporování průmyslu a vývozu, ale od 2. polovice 18. století věnována jest, a to i po stránce populační, vždy víc a více pozornost až dosud opomíjenému zemědělství.

Pokrokové snahy obracely se především proti robotám. Bylo tvrzeno, že nejhlavnější překážkou rozkvětu zemědělství, blahobytu země a moci státu jsou naturální roboty a ty že především škodí poddanému, protože nemůže svůj čas a sílu věnovati cele vlastnímu hospodářství a musí vydržovati mnohem více čeledi a potahů, nežli by po-

treboval pouze pro sebe. Poddaný hospodaří tedy draho a přece přes to jeho role jsou špatně obdělávána a málo vynášejí. Tedy nejenom že roboty poddanému škodí, také vrchnost z robotní práce má pranepatrný prospěch. Nucená práce je vždy špatná práce, a jakmile je robotník puštěn z dozoru, pracuje co možná nejméně a nejhůře. Skrovný výtěžek panských rolí špatně obdělávaných je pak ještě zkracován výdajem na hospodářské úřednictvo, a to často i nepoctivé. Lenivost a netečnost při práci robotnické působí však i na příčinlivost sedláků na vlastní půdě, takže příčinu velkého úpadku zemědělství i v tom možno hledati. Úvahy tyto vedly k tomu, že největším zlem je robota a že tedy nutno zrušiti robotu vůbec a vykoupiti naturální roboty ročními platy poddaných v penězích nebo naturalích.

Tu však hned vyskytly se další otázky: jakým způsobem mohou panské dvory nahraditi dosavadní pracovní síly, kde mají vzíti hospodářské nářadí, potahy, když nebudou míti poddanské a když by pravděpodobně přijmy z poddanských dávek výkupních nestačily na zakoupení nutného inventáře a na dělnické mzdy, které budou jistě vyšší, než jak mohou býti odhadovány práce robotní.

Tyto myšlenky vedly k poznání, že vrchnostenské velkohospodářství způsobuje ukládání velikých robot a přetěžování poddaných robotami, takže tito nemohou dobře plniti povinností ke státu, totiž konati službu vojenskou a platiti kontribuci. Má-li pak robota, tento kořen všeho zla, býti odstraněna, že je nutno zrušiti hospodářskou velkovýrobu, provozovanou velkostatky, a rozdělití panskou půdu v drobné statky selské. Bylo dovozováno, že tím by se usnadnilo nejen zrušení roboty, ale stouplo by též zalidnění ve státě a povznese se celkový stav zemědělství, jemuž prý hospodaření v malém svědčí vůbec daleko lépe nežli velkovýroba.

Většina národohospodářských theoretiků i praktiků v století osvíceného absolutismu byli hlasateli výhodnosti malopodníků. Tak na př. Jan Jiří Justi dokazoval, že z velkého statku, ze kterého žije jediný šlechtic s jediným pachtýřem, mohlo by se často třicet selských rodin dobře užíviti, půdu co nejdokonaleji vzdělávati a »stát na nejvyšší bod populace přivésti.« Pražský profesor Josef Ignác Bucek byl by nejraději rozdělil půdu v samá domkářská hospodářství po 3—5 jitrech, jiní navrhovali usedlosti o 30—120 jitrech a někteří zdůrazňo-

vali, že nelze dávat přednost pouze jediné formě velikostní, nýbrž že jest žádoucný správný poměr mezi statky velkými, středními a drobnými.]

Návrhy na rozdělení velkostatkářské půdy mezi poddané vyskytovaly se ojedinele již od počátku 18. stol. Velmi usilovně otázkou tou zaměstnávala se v letech 1760 dvorní rada vojenská, a to při návrzích o úpravě nové branné soustavy. V této době byly myšlenky o povznesení lidnatosti podrobně uvažovány a došlo se v důsledném promyšlení všeho k tomu poznání, že jest vnitřní souvislost mezi množstvím obyvatelstva a dostatečnými vyživovacími prostředky. V důsledku toho usilováno nejdříve o největší stupňování zemědělské produkce, ale zároveň seznáno, že »nejzávažnější překážka proti dokonalé kultuře půdy a rozkvětu zemědělství« jsou roboty. Odstranění jejich pak nejúčelněji lze docílit zrušením vrchnostenských velkopodniků a převedením robotní práce, potom postradatelné, na peníze. Zvláště zajímavě a důkladně pojednával o řešení těchto otázek pamětní spis, který r. 1769 předložen byl Marii Teresii neznámým autorem. Anonymní pisatel navrhoval, aby na českých panstvích komorních zrušeny byly panské dvory kromě jediného na každém panství, pozemky k těm dvorům příslušné aby se osadily poddanými a robota aby se převedla na peníze. O návrhu tom bylo mnoho jednáno a také bylo podniknuto vyšetřování na komorních panstvích, aby zjednáán byl věcný podklad k jeho posouzení. Když pak v lednu obdržela Marie Terezie nový a zase anonymní spis na zavedení nové hospodářské soustavy, tu v listopadu r. 1770 nařídila, aby tento nový systém byl vyzkoušen na dvou dvorech komorního panství pardubického. Ale dále se nestalo ničeho. Vrchnosti k novým projektům zaujaly pochopitelně stanovisko odmítavé a svůj soukromohospodářský zájem stotožňovaly se zájmem celku a státu. Vláda nemohla se nikterak odhodlati k tomu, aby nařízením donutila i vrchnosti k parcelování dvorů a výkupu robot. Stávalo se čím dále zřejmějším, že tato nová soustava může zavést se toliko na panstvích korunních a vrchnostem soukromým že se může jen doporučiti, aby tohoto příkladu následovaly.]

Od té chvíle, kdy přistoupilo se k praktickému provádění nového systému hospodářského, přiostrhuje se boj obou stran pro i proti reformě a jedna druhou snaží se zdolati pádností svých důvodů.]

Do těchto sporů zasáhl dvorní rada komerční komise František Antonín Raab,¹⁾ který roku 1775 vystoupil s hotovým, podrobným návrhem na zřízení dosavadního agrárního zřízení.

Svůj systém vložil Raab velmi podrobně na základě zkušeností, které získal na panství poděbradském a žitčském, ve zvláštním obširném spise (205 stránek), který vydal německy ve Vídni r. 1777 pod titulem: *Ponaučení o přeměně císařských královských českých panství na selské statky.* (Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter). Hlavní část poučení zabírají účetní doklady o hospodářských výsledcích v letech 1760—1769 a o docileném výnosu podle nové soustavy, jakož i ukázky nových knih gruntovních o půdě dominikální i rustikální. Ponaučení psáno bylo pro vrchnosti, aby na dokladech ukázána jim byla výhodnost nového zřízení hospodářského. Podstatu svého systému Raab sám vložil takto: »Vrchnost zbaví poddané nevolnictví a roboty, rozdělí mezi ně poplužní pozemky, prodá jim dvorská stavení i dobytek, krátce přemění svoje dosud na vlastní účet provozované hospodářství v malé statky selské, ovšem s podmínkou, že se jí dostane plné náhrady za všechny důchody«, jichž dříve požívala a jichž průměrný obnos měl býti zjištěn na základě výpočtu všech příjmů a výdajů za posledních 10 let. Všechno to mělo se však státi jen dobrovolnou dohodou a úmluvou vrchností s poddanými.

Panské pozemky a dvory a vlastní režie vrchnostenská

¹⁾ František Antonín rytíř Raab narodil se roku 1722 ve Sv. Lenartu v Korutanech a zemřel ve Vídni roku 1783. Po vystudování práv ve Štyr. Hradci věnoval se zprvu advokacii, ale záhy vstoupil do státní služby. Brzy na sebe upozornil a jmenován byl intendantním radou v Terstu a r. 1773 dvorním radou u komerční komise ve Vídni. Tu vyvinul velikou činnost za účelem povznesení zemědělství i průmyslu. Podle jeho návrhů zaváděno pěstování včel, houb, barvických rostlin, chov ovcí, vzdělávána pustá, nevzdělaná půda, děleny obce atd. Roku 1776 jmenován byl vrchním ředitelem státních panství v Čechách a pověřen prováděním hospodářského systému na odstranění roboty a rozdělení velkostatků, který po něm nazýván jest krátce *raabiací*.

měla zcela zmizeti a z vrchností měli se státi rentiéři. Pozemková reforma, navrhovaná Raabem, jest vlastně ve své podstatě návratem k poměrům, jaké byly u nás v době 13. století, kdy šlechtic byl romantickým rytířem a nevzdělával téměř vůbec půdu ve vlastní režii, nýbrž propůjčoval ji za určitý roční plat drobným nájemcům selským. Půda měla se tak státi znovu základem a zdrojem pravidelné renty, jako kdysi ve středověku. Vrchnosti zůstávalo vyhrazeno i nadále vrchní vlastnictví k poddanským statkům starým i nově zřízeným a tím také právo sesaditi hospodáře pro nedbalé hospodaření, předlužení a zaviněné neplacení dávek.

Naproti tomu aby docíleno bylo co možná největšího zájmu poddaného na jeho hospodářství, bylo jeho majetkové právo posíleno zárukou dědičného pachtu. Na místě vrchnostenských velkostatků měl všeobecně nastoupiti malozemědělský podnik.

Po zrušení panských dvorů byla roboty zbytečná a měla proto pro všechny robotníky bez výjimky, podruhy stejně jako pro usedlé rustikalisty, býti vykoupěna a přeměněna na platy peněžité, pevně stanovené (t. zv. reluce). Tento plat usťanoven byl podle jakosti půdy a jiných místních poměrů. Tak na Poděbradsku na př. platiti měl podruh za ročních 13 dní robotních 1 zl. 30 kr. ročně, chalupník za 26 dní roboty 3 zl. ročně, chalupník s vyšší povinností robotní z chalupy 3 zl. ročně a z každé měrice pole 21 kr., a konečně ve 4. třídě byli poddaní, povinní tažnou robotou, a ti měli platiti 6 zl. ze statku a 21 kr. z měrice pozemku. Za správné placení ručili solidárně všichni robotní poddaní.

Noví osadníci, usazení na parcelovaných pozemcích panských, měli rovněž platiti určité obnosy z měrice výsevu podle místních poměrů, kdežto kontribuci z rozdělené panské půdy i jiná zeměpanská břemena na mlpící měla platiti vrchnost. Činže se měly platiti po prvých 10 let v penězích, potom v obilí.

Za převzetí těchto dávek zrušilo se nevolnictví a starým i novým poddaným hospodářům přenechaly se jejich (rustikální i dominikální) pozemky zadarmo v dědičný pacht. Poddaní byli však přece zavázáni poskytnouti vrchnostem potřebnou práci buď za mzdu nebo odpis z jejich povinností, a to zejména tehdy, šlo-li o náležité práce jako v době žní, lovení rybníků a pod.

Vrchnostem pak nový aboliční systém přinášel podle Raaba určité výhody, a to zejména: zajištění dosavadních příjmů na všechny časy, rozmnožení příjmů o $2\frac{1}{2}\%$ laudemia, které se mělo pánům platit z odhadní ceny statku při změnách hospodářů v linii přímé a 5% v linii pobočné, dále pak rozhojněny měly být jejich příjmy i pravděpodobným vzrůstem spotřeby piva, kořalky a dříví — (lesy měly zůstat vrchnostem) — a kromě toho pak i prodejem hospodářských budov a dobytka vyzískal se značný kapitál peněžní.

Poddaní pak, dovozoval Raab, získají volnost, budou jisti svými statky pro sebe i své děti, budou pány svého času a mohou všeho času užití k lepšímu obdělávání svých pozemků, k domáckému průmyslu a jinému vedlejšímu výdělku. Získají však také zmenšením hospodářských výdajů, zbaví se vydírání panského i úřednického a docílí spravedlivého rozvržení berního břemene tím, že budou přesně vyměřeny a určeny všechny pozemky vrchnostenské a rozlišeny od poddanských.

Raab poukazoval také na zásluhy, kterých si každé vlastenecké srdce získává uspokojením ve svém vlastním nitru, i na radost plynoucí z toho, že tolik bližních stane se klidnými, spokojenými, šťastnějšími, anebo přece aspoň méně nešťastnými.

Pro Moravu vydán byl v Brně roku 1778 zvláštní návod a poučení (o 148 stranách) pod názvem: Zpráva o zavedení nového robotního aboličního systému v markrabství moravském (*Nachricht von Einführung des neuen Robot-Abolitions-Systems im Markgrathum Mähren*). Uvedeny jsou tu příklady rozdělení dvorů na panství Vyzovice, které vůbec bylo první na Moravě podle nového systému rozparcelováno, dále na panství Žadlovice, Ostrovačice a Domášov, připojeny vzory účetní, vzor smluv s poddanými, pozemkových knih atd. V krátkém úvodu (str. 8—24) se vykládá, v čem moravský způsob se odlišuje od systému českého a zdůrazňuje se, že odchylky jsou jen ve věcech podřadnějších, a to tam, kde bylo nutno vzít zřetel k zvláštnostem hospodářských poměrů na Moravě. Ve skutečnosti jsou to změny, které si vynutily vrchnosti na svůj větší prospěch. Tak na př. docílily výhodnějšího oceňování práce ruční i potažní; lepší ceny za obilí; zvýšení laudemia na 5% v linii přímé při změně hospodářů a 10% v linii pobočné.

při rozdělování dávek poddaných nečiní se rozdílu mezi pudou dominikální a rustikální, nýbrž rozdělují se povinnosti stejným dílem na všechny pozemky poddanské, takže průměrem z jedné měřice se platilo 24 kr., přeneseny byly platy a dávky výhradně na pozemky a domy; polovina platu měla se konati v penězích, druhá polovice měla býti odváděna v obilí; na místě solidárního ručení všech za správné plnění všech povinností poddanských mohly vrchnosti na Moravě liknavého poddaného nutiti ku placení vojenskou exekucí. V celku moravský návrh přidržuje se hlavních zásad Raabových a doporučuje rovněž formu dědičného pachtu pro nové hospodáře, a kde by snad byla dána přednost dočasným pachtům, aby byly pozemky dávány do pachtu na dobu 20 nebo 30 let, čímž by se tyto dlouholeté pachty přibližovaly co možná nejvíce výhodám vlastnictví.]

Poddaný pak se zavazoval k povinnostem, jež tuto doslovně uvádíme: 1. »Ten grunt bedlivě a dobře vzdělávati, nezanedbati a nespouštěti. 2. Sebe do dluhu daleko nezabředovati. 3. Kontribuci z těch již předešle posedlých zakoupených selských gruntů tak, jako z těch v nově do vlastnosti obdrželých nezakoupených panských rustikálních gruntův zaplatiti, neméně také výš pravené vrchnostenské daně vedle znění nového kontraktu vždy věrně odváděti. 4. Ten grunt neopouštěti dříve, než by vrchnosti jiného příjemného nového držitele dostavil. 5. Čtvrtý díl těch gruntů, když to za činlivo uznáno by bylo, k píci dobytčí obrátiti, aby chování dobytka vznik přišlo. 6. Ve všech proti své gruntovní vrchnosti nesoucích povinnostech poslušni býti, an sice vrchnost moc má v protistojčnosti při zanedbání jedné neb druhé povinnosti, držiteli grunt vzíti a na jiného odevzdati. 7. Jest každý nový držitel budoucně zaslíbení, neboližto laudemium zapravovati povinen a to sice: pět per cento od nahoru nebo dolu vstupující linie — deset per cento ale collateral a jinších změnách. 8. K pracem těm který se dobrého buďto všech nebo jednotných obcí týkají, jakožto jsou: vzdělání struh, odstranění vod, udržování cest atd. atd. podle předpisu kontraktu nového ustanovení nápomocni býti a přispěti. 9. V případě potlučení nemá gruntovní vrchnost s tím jí od poddaného povinnovaným platem nazpátek zůstatí a k škodě přijíti.«]

Výkladům o prospěšnosti a výhodnosti nové soustavy hospodářské vrchnosti nevěřily a zvláště hospodářští úřed-

níci vzpírali se jí usilovně i houževnatě. Přes všecken tento odpor, odpor dvorské komory a zvláště zemských gubernií rozhodla se Marie Terezie v červnu 1775, v době, kdy v Čechách bylo sotva udušeno veliké vzbouření selské a marné pokusy o úpravu robot hrozily novou katastrofou, svěřiti Raabovi správu bývalých jesuitských panství Žírce a Žacléře, aby tam svoji soustavu pokusmo zavedl. Krátce nato měl Raab rozšířiti svoji soustavu i na jiné dva statky a v červenci r. 1776 byl Raab jmenován vrchním ředitelem všech korunních i bývalých jesuitských statků v Čechách. Ale přes to neodvážila se Marie Terezie nařídití obecně vrchnostem, aby podle soustavy Raabovy zrušily dvory a rozdělily je mezi poddané. Jen zvláštním patentem z 1. března 1777 doporučila jim tuto soustavu. R. 1778 přikázala provedení Raabovy soustavy pro všechny statky měst královských a věnných a rozšířila opatření v té věci pro Čechy učiněná v týchž letech i také na Moravu, Dolní Rakousy, Štýrsko a Halič.

Ani po smrti Marie Terezie nepřestala se zaváděti nová soustava, ale za Josefa II. hleděno již více k výkupu robot za peníze nežli k tomu, aby panská půda byla rozdělena a dána v dědičný pecht.

A tak jednak v důsledku snah, hledajících rychlejší cesty k osvobození selského lidu, jednak i pod nátlakem nespokojenosti vrchností a měst bylo v únoru r. 1782 odňato Raabovi vrchní ředitelství komorních a bývalých jesuitských statků a místo něho jmenován aboličním komisařem pro Čechy Jan Pavel Hoyer.

Systém Hoyerův těšil se u vrchností větší oblibě než Raabův, a to proto, že Hoyer ponechával šlechtická latifundia neztenčena. Nejpodstatněji liší se Hoyer od Raaba tím, že zaváděl sice také dělení dvorů, ale nepropůjčoval pozemky v dědičný nájem, nýbrž jen v nájem dočasný na různou řadu let, na šest, na devět nebo na dvanáct let. Panské pozemky měli v prvé řadě dostati ti, kdož mají již svoje větší hospodářství, a pak teprve je možno dáti synům sedláků a jiným poddaným, kteří nemají žádných pozemků. Musí však prokázati, že mají dostatečné prostředky na zařízení hospodářství a zabezpečující jak obživu jich rodin, tak i placení všech povinných dávek. Půdy dostane každý tolik, aby mohl všem svým povinnostem dostati i rodinu vyživiti. Domkáři a dělníci panští obdrží dva až tři korce půdy. Ale i v jiných zásadách odchýlil se Hoyer od

Raaba do té míry, že šlo vlastně jen o výkup z roboty a případně též o pronájem panské půdy na určitou řadu let.)

Systém Raabův, dělení velkostatků (raabisace), byl sice prováděn i po sesazení Raabově (r. 1782), i po jeho smrti (ve Vídni r. 1783), ale omezuje se jen na panství, kde už s pracemi bylo započato, takže vlastně jest to jen dokončování podniknutých prací. Dělení velkostatků přestává a ještě za života císaře Josefa II. zaniká onen veliký podnik pozemkové reformy, který jest dílem vsutku revolucím, dokladem neudržitelných poměrů poddaného lidu, žijícího v hrozné bídě hmotné i společenské, i předzvěstí doby, jež musila přivést úplné osvobození ujařmenému lidu zemědělskému. Ale jest také nesporno, že sesazení Raabovo i zaniknutí jeho systému rozhodlo o osudu velkostatkářského pozemkového majetku, o trvání velkostatků na dobu téměř 150 let.)

Dělení velkostatků, postup prací s rozdělováním spojených, konal se ovšem podle určitého plánu. Tak nejdříve byl na každém panství, které mělo býti rozděleno, sestaven seznam příjmů a vydání v době desíti let (a to za léta 1760—1769) a vypočten průměrný čistý výnos panství či dvora, který byl základem pro stanovení budoucího ročního příjmu, renty, jež měla býti vrchnosti placena. Zároveň s touto prací, konanou vrchnostenskými úředníky, byl prováděn soupis žadatelů o půdu. Poddaní se musili přihlásiti sami a udati, jak mnoho půdy, u kterého dvora a jakého druhu pozemky žádají a zda činí nároky i na hospodářská panská stavení. Při tomto soupisu zjišťovány byly také hospodářské poměry žadatelů, kteří musili udati, kolik mají koní, volů, krav, vepřového dobytka, drůbeže atd. Tuto přihláškovou i soupisnou akci prováděla zvláštní komise. Po skončení těchto prací, rychle prováděných, byly zpravidla žádané pozemky ihned prozatímně předány poddaným. Žadatelé o přiděl půdy byli zavoláni vždy z jedné vesnice najednou a po podepsání zatímní smlouvy byla jim půda formálně odevzdána. Tím nikterak nebyly oddalovány práce pro smlouvy definitivní, jež spočívaly v tom, že zvláštní komisí, v níž byli inženýři, zástupci vrchnosti a poddaných, vyměřen byl každý jednotlivý kus pozemku a zařazen podle jakosti do některé ze čtyř tříd jakostních. Současně pak

byl rozprodáván poddaným dobytek, hospodářské nářadí, zásoby píce, slámy a všechny jiné potřeby hospodářské. Zakoupené hospodářské vrchnostenské budovy byly přestavovány a upravovány, jinak noví hospodáři stavěli nové stáby hospodářské i obytné.]

Po vyměření veškeré půdy byly sepsány definitivní smlouvy (kontrakty), v nichž přesně stanoveny byly všechny podmínky a určeny platy a dávky. Tyto definitivní smlouvy byly podepisovány rychtářem a konšeli z jednotlivých vesnic, zástupcem vrchnosti a aboličním komisařem. Platnosti nabývala smlouva po schválení krajským úřadem a po podpisu majitelem velkostatku.]

Každému poddanému byla dána kontraktní knížka, v níž vytčeny byly jeho povinnosti a podrobně popsány přidělené mu pozemky. Současně pak založeny nové gruntovní knihy pro poddané, a to pro každou vesnici zvláště, jež obsahovaly popisná čísla domů a jména všech majitelů, jimž půda byla přidělena, přesné určení přiděleného pozemku, dále výměru každého jednotlivého pozemku, určenou sáhy, roztržení podle jakostních tříd a konečně úhrnnou číslici přidělené půdy v měrách.]

Skončení celého díla parcelačního, zejména tam, kde založeny byly nové vesnice, oslaveny byly okázalou slavností, která přilákala vždy hojně účastníků a byla zároveň jakýmsi »křtem« vesnice, jimž dávána byla jména po jménech vrchností, jiných zasloužilých osob, jakož i podle polohy i událostí na místech těch se kdysi udávších. Bývala to zpravidla jména německá, která však namnoze se neudržela v původním znění, nýbrž byla zčeštěna. O způsobu pojmenování budtež uvedeny aspoň tyto doklady. Tak na př. na počest Raabovu pojmenována byla vesnice Ráby u Pardubic, která vznikla parcelací Podhůrského dvora v letech 1778—1780. Podle Frant. Xavera hr. Morzina byly pojmenovány Xaverovice a podle Rudolfa hr. Morzina Rudolfovice a podle Morzinů pak Morzinov. U Čes. Brodu jest Manderscheid, který založen byl Aloisem knížetem Liechtensteinem a pojmenován byl ku počtě jeho manželky Karoliny, rozené Šternberkové - Manderscheidové. Vesnice Baierweck u Kolína pojmenována byla podle tehdejšího vrchního na panství poděbradském Baierwecka. Malá Tře-

měšoves u Hořic pojmenována na rozdíl od blízké Velké Třemšovsi. Dnešní Vítězov původně pojmenován byl Siegfeld (Vítězné Pole) na památku vítězné bitvy nad Prusáky u Kolína v r. 1757. Vočkovrch jmenoval se původně Lustberg (Veselá Hora) — viz níže vypravování Vavákovo o slavnosti jejího založení. Vlkov pojmenován byl Wolfsberg (Vlčí Hora), protože místo, na kterém byla zložena, jmenovalo se odedávna »U vlčích jam«. Na Moravě názvy osad Josefov, Terezov, Císařov byly pojmenovány po císaři Josefovi II. a Marii Terezii. Názvy Nová Ves, Nové Dvory, Čtyřdvory, Novosady nepotřebují jistě výkladu, ukazující zřejmě již v názvu výklad pojmenování.

Dělení velkostatků přirozeně způsobovalo snahu získati půdu a tento hlad po půdě byl všeobecný. Raab ve všech svých zprávách i pamětních spisech zdůrazňuje, že jest všude veliký nával žadatelů o přiděl půdy, a to i nezemědělci. Proto bylo nutno stanoviti zásady, kdo má půdu obdržeti. Nejdříve mělo býti pamatováno při každém dvoře na správce, šafáře a jiné zaměstnance, aby byli poděleni půdou, ovšem požádají-li o ni. Dále měli dostati půdu synové těch rolníků, kteří mají nějaké jmění a chtějí takto zaopatřiti svoje děti. Rolníci však sami neměli dostati žádné pozemky ode dvora, a to s tím odůvodněním, že jsou stejně dostatek opatření půdou a že úmysl jest zrušením roboty docíliti lepšího vzdělání selských pozemků. Konečně půdu měli obdržeti domkáři, nemající dosud pozemků, a pak bezzemci, aby utvořili nové familie. Cílem bylo vytvořiti grunty prostřední velikosti o 40 měrách, ale od této zásady bylo upouštěno a množství přidělené půdy řídilo se ve skutečnosti podle místních poměrů a místní potřeby. Raab sám, vykládaje o neutěšených hospodářských poměrech na panství karlštejském a o nutnosti provedení jeho systému na tomto panství, mluví o zcela malých přidělech půdy. Praví: A jak šťastni budou tito chudí lidé, obdrželi-li malý kus pole o 6, 8, 10 měřících, jimiž oni a jich chudé rodiny se mohou zabývati za radostné pomoci zámožných sousedů a vzdělati si takto aspoň doma svůj chléb i v době, kdy výdělku nemají, a to na půdě, jež byla před tím vzdělávána špatně za vynucených robot. Jakýmsi pravidlem, nikde sice nestanoveným, ale v praxi prováděným, bylo přidělovati jednotlivcům půdy od 12 do 16 měr.

Příkladem budiž uvedeno rozdělení panské půdy na nadačním panství ledečském, kde jednotlivci jen zcela výjimečně obdrželi přes 70 měr půdy, ale ostatní dostali do 10, do 20, do 30 a do 40 měr. Nejvíce bylo těch, kterým bylo přiděleno kolem 10 měr půdy. Jiný příklad: Rada Starého města pražského rozdělovala r. 1780 svůj statek libeňský, který měl 4880 měr orné půdy a 257 měr luk. Z této orné půdy bylo 3086 měr rozděleno mezi 222 rodiny. Podělených, kteří již dříve byli majiteli domků bez pozeinek, bylo 90. Tito obdrželi od 10 do 20 měr, tedy tolik, že mohli držeti 1 nebo 2 krávy a svůj chléb sami si pěstovati. Dále dostalo půdu 37 chalupníků, kteří k svému dosavadnímu malému majetku obdrželi 10, 12 a 16 měr. Konečně bylo poděleno výměrou 20, 30 a více měr 95 osob. Tito byli jednak šafáři, jednak synové šafářů a sedláků, celkem 35, kteří takto získali možnost oženiti se a založiti nové rodiny, jednak byli to podruzi, bezzemci v počtu 60 osob. Zbývajících 1794 měr rozdělila rada staroměstská mezi osoby měšťanské počtem 39, mezi nimiž se nalézalo i několik pánů radních, a to po 10, 20, 30 až 70 měrách.

Vidno z toho, že praxe byla různá a že řídila se vskutku podle místních poměrů a že hlad po půdě zachvátil všechny vrstvy a že také na tyto bylo při přidělu půdy pamatováno, ač jistě hrála tu velikou úlohu protekce, ne-li něco horšího. Tak na př. na panství novobydžovském obdržel hrabě Walsch »zbytkový statek« 310 měřic a koupil si též hospodářské budovy. A přece na témže panství bylo málo půdy, takže na mnohé žadatele nedostalo se vůbec a tři vesnice přímo si stěžovaly císaři, že vyšly naprázdno. Na přidělování velkých objektů o 200 až 300 korcích bylo vůbec mnoho zehráno a naproti tomu vyzdvihována zásada poměrného rozdělení pozemkového majetku v jedné osadě. Vykládáno na př., že ve vesnici, kde jest 822 měr, má býti 26 hospodářů, a to 10 má míti po 15 měrách, 8 po 24 měrách, 4 po 45 měrách, 2 po 60 měrách a 2 po 90 měrách. Tím že se docílí nutné hospodářské rovnováhy a hospodářského zabezpečení všech hospodářů malých i větších. Jední druhým musí býti oporou.

Od původního cíle vytvořiti usedlosti prostřední velikosti se praxe rozdělování velkostatků uchýlila naprosto a vytyčila malá, drobná hospodářství. Posuzováno s hlediska vývoje pozemkového majetku, jeví se toto tvoření drobných usedlostí jen článkem v procesu, který možno sledovati

již od 13. století, kdy výměra usedlosti kolísala mezi 50 až 150 korcí (zpravidla měla 60 korců) a pokračuje stále, zejména od polovice 17. století přes století 18. až do 2. polovice 19. století, a to hlavně přes kritická léta 1870 až 1890, a projevuje se i ve snaze dnešních dnů po drobných hospodářstvích (domovinách). Tohoto drobení všímala si v 18. století i vláda a dekretem, který vyhlášen byl v Čechách, ustanovila, že v kraji, kde jest zemědělství hlavním zdrojem výživy, má býti výměra usedlosti, vznikající dělením z většího statku, nejméně 40 měr (762 ha) polí. A to z toho důvodu, aby »stav potahů, jenž před rozdělením se vynacházel, při všech dílech, dohromady je vezmouc, se neziněšil«. V horách však dovovalo se tvořiti i menší usedlosti, protože prý »v takových krajinách, kde handl, vození a manufakturní práce hlavní živnost jest, a největší díl pro lid potřebného obilí vždy z jiných ourodnějších krajů kupovati se musí, také menší díl gruntu domácímu hospodářství prospěšný jest, a z takového rozdělení v menší částky žádná pro všeobecné dobré se vztahující škoda povstati nemůže«.

Půda byla přidělována zadarmo, ovšem s výhradou ročních platů a dávek, jež musili podělení půdou odváděti, a proto v prvních deseti letech nemohl býti přidělený pozemek uživatelem prodán bez zvláštního svolení vrchnosti. Po této lhůtě mohl s ním volně nakládati jako s jiným svým majetkem, ovšem i tu za souhlasu vrchnosti.

Dělení velkostatků nebylo zavedeno v Čechách všeobecně, zůstalo omezeno jen, jak bývá uváděno, na 105 panství komorních, nadačních, klášterních a městských. V pamětním spise ze dne 15. února 1780 praví Raab, že od roku 1777, kdy s pracemi se započalo, učinilo se tolik, kolik vůbec udělati se mohlo, a že vskutku již na 83 panstvích jeho reforma byla ukončena. Pokud pak se měst týče, že byly práce úplně skončeny u dvou městských panství (Kolín a Čáslav) a u 19 práce se právě provádějí, mluví tedy Raab celkem o 104 panstvích. Z přehledů Raabem sestavených je patrné, že r. 1780 jeho reforma byla buď prováděna nebo aspoň připravena na 13 komorních panstvích, na 26 panstvích jezuitských, na 21 panstvích měst královských, na 6 panstvích fondovních a na 1 panství soukromé vrchnosti náležejícím, celkem tedy na 67 panstvích. O městech královských podával Raab zprávu

zvláštní a v té uvádí, že systém jeho byl proveden úplně na 2 panstvích, jmenuje pak 19 měst, ve kterých systém aboliční se provádí, inženýři pracují a kde práce v r. 1780 budou skončeny, dále vypočítává 21 měst, na jejichž panstvích byly práce r. 1780 započaty, a konečně podává seznam 18 horních měst, na jejichž panstvích vyšetřují poměry místní komisaři, tedy úhrnem uvádí 60 měst horních a královských. V celku tedy byla reforma prováděna nebo připravena na 127 panstvích. Reforma Raabova způsobila v jednotlivých krajích značné omezení velkostatků a rozmnožení drobného rolnictva. Za příkladem státu měly jíti soukromé vrchnosti a duchovní řády, jimž byla Raabova soustava patentem z 1. března 1777 k následování doporučena. Lze tu mluvit o vnitřní kolonizaci v převelikém rozsahu, daleko překonávající podobné pokusy v jiných zemích.

Hlavním cílem dělení velkostatků bylo úplné odstranění roboty a toho také bylo úplně docíleno. Odstranění roboty, rozdrobení a osazení velkostatkářské půdy vyvolalo u poddaných největší uspokojení. Již v prvních dvou letech, jak praví Raab, hlásilo se více než 5000 nových hospodářů, a to ponejvíce dřívější domkáři nebo synové rolníků. Část jich byla také ihned osazena, pro osazení ostatních pak byla učiněna potřebná opatření.

Propouštění sedláků vyskytovalo se sice již i dříve, avšak jen v případech zcela ojedinělých. Nyní však byla provedena změna osobního poměru velkých mass a najednou. Pojednou je v našich zemích dvojí, zásadně rozdílné zřízení agrární bezprostředně vedle sebe. Podle systému Raabova byli sedláci takorba svobodni, zejména pokud jde o osobu a všecku výrobní činnost, ale na velkostatech neraabisovaných zůstávali ve staré nevolnosti. Tento stav věcí byl neudržitelný a musil nutně uvést prudký rozklad do starých řádů. Zrušení nevolnictví (r. 1781) a nová zákonná úprava poddanských poměrů zajisté jest jen přímý a nezbytný důsledek reformy Raabovy. Jest jisté, že odstranění soukromé osobní závislosti poddaných na panstvích, systémem Raabovým rozdělených, bylo mocným podnětem, aby roboty zrušena byla vůbec. Vždyť »jakmile tedy tisícům a tisícům sedláků nastala volnost od roboty, začalo z lidu selského mizeti i ono nevolné, otrocké smýšlení, kteréž ponouká člověka, aby činil, co musí, a nic více. Pokud robo-toval, neměl sedlák kdy mysliti na opravu statku, stodoly,

plotu; pokud robotoval, nemohl synka svého postrádati, aby jej posílal do školy farské, kde by se naučil čísti a jméno své podpisovati, na to, aby pomýšlel jej poslati na řemeslo nebo na studia. Však ty smlouvy o porážení robot nejlépe laskavého čtenáře poučí, jak to se vzdělaností tehda po našich vesnicích vypadalo, když si všimne křížků, které místo podpisů dělali obecní úřadové!«

Všimněme si, jaký mělo vliv dělení velkostatků na vzrůst obyvatelstva.

Rozdělením velkostatků stoupla lidnatost všech těchto krajů. Raab sám v pamětním listě z 1. října 1781 uvádí, že podle sčítání, které dal r. 1777 provést na těch panstvích, kde jeho systém měl býti proveden, bylo zjištěno úhrnem 111.638 duší a po čtyřech letech, r. 1780, kdy dal sčítání opakovati, že napočteno bylo 131.800 duší, tedy o 20.163 lidí více. Přírůstek tedy jistě značný.

Tento bezprostřední vzrůst počtu obyvatelstva je obecně známý a takoruka samozřejmý. (I dnes jest všeobecné přesvědčení, že pozemková reforma znamenitě povznese lidnatost kraje.)

Nutno však vzíti v úvahu, že hlavním měřítkem vzestupu nebo poklesu národního blahobytu jest vzrůstající nebo klesající spotřeba potravin a dále průměrné stáří a poměrná úmrtnost obyvatelstva.)

Pěkně vystihl celou podstatu věci sám Raab poukazem na to, že počet hospodářů na panství žírečském, žacléřském i poděbradském se velice rozmohl a že stále rostou přihlášky na zakoupení hospodářských budov dosavadních dvorů. Tvrdí-li někteří, že to bude populace žebráků, za níž přijde drahota a nedostatek, nutno odpověděti, že přibude také pracovitých rukou i produktů polních. Právě za staré hospodářské soustavy zaujímají v Čechách přes polovici obyvatelstva lidé, kteří nemají žádných pozemků. V životě hospodářském platí zásada, že všechny pozemky v zemi se vši pílí a prací jsou kapitálem státu. Změní-li se novou soustavou práce liknavá za intenzivní, lenost za pilnost, zvýší se jistě státní kapitál.

Ale jde o další, zda na raabisovaných panstvích přibývalo obyvatelstvo i nadále rychleji než tam, kde velkostatek rozdělen nebyl. V odpovědi na tuto otázku možno konstatovati, že raabisované statky vskutku vykazují rychlejší vzrůst obyvatelstva. Celá řada dokladů dokazuje, že raabisace příznivě

působila na vzrůst obyvatelstva, a kde jsou výjimky, jsou jen dokladem, že nestačilo, aby vrchnostenské pozemky, velkostatkářská půda byla rozdělena, ale že důležitým a zároveň rozhodujícím bylo, jak a do jaké míry se raabisace prováděla.

Reforma Raabova byla v podstatě vnitřní kolonizací. Osadníci noví byli namnoze až ze Slezska povoláni a jest známo, že pro mnohé krajiny jest raabisace posledním přílivem německví. Němečtí osadníci záhy se přizpůsobili, zůstala jen jména, ale i ta se zčeštovala. Tito cizí osadníci byli asi jen výjimkou, většina půdy byla kolonizována domácími bezzemky a domkáři.

Rozdělení velkostatků mělo přivoditi stoupnutí stavu dobytka v nově vzniklých hospodářstvích. Raab v uvede-
ném již pamětním spise sděluje, že dal spočítati všechen do-
bytek uchazečů o půdu a že zjištěno bylo u nich celkem 148.273
kusů dobytka. Po čtyřech letech, po novém sčítání, napočteno
bylo 245.711 kusů dobytka, tedy více o 97.438 kusů. Vezme-li
v úvahu, že na rozparcelovaných dvorech bylo 69.739 kusů
dobytka a předpokládáme-li, že všechen tento panský dobytek
koupili noví hospodáři, pak vlastní přírůstek dobytka činí
27.699 kusů, tedy počet jistě značný.

Přírůstek 97.438 kusů vykazuje se podle druhů takto:

koní	3.244 kusů
volů	1.997 »
krav	11.558 »
telat	4.937 »
ovcí	61.310 »
koz	1.817 »
prasat	12.567 »

Číslice tyto podávají pěkný důkaz o zvýšeném chovu do-
bytka, jak tažného, koní a volů, tak o velmi zvětšeném počtu
dojnic. Zvlášť zaujme počet ovčí, ukazující šedesátitisícový
přírůstek, dokazující, že i malí noví hospodáři ovčáctví se vě-
novali se zdarem a úspěšně je provozovali, ač bylo namítáno
odpůrci dělení velkostatků, že to bude právě chov ovčí, který
novými hospodáři provozován nebude a musí zaniknouti. Byly
to příčiny rázu zcela jiného, důsledky zahraniční konkurence,
které lácí dovážené vlny (austrálské) znemožnily později chov
ovčí a přivedly jej k úplnému úpadku. Také počet vepřového
dobytka ukazuje, jak důležitou položku pro výživu obyvatelstva

přinesla nová malá hospodářství ve výkrmu prasat, jejichž chov na velkostatech byl buď žádný nebo jen zcela nepatrný.

Systém dělení velkostatků měl způsobiti u poddaných zcela jiné hospodářské poměry. Jisto je, že poddaný zbavil se nucené, robotní práce, a že nyní mohl svou půdu lépe vzdělávati a nejsa vázán prací na panském, mohl zcela jinak hospodařiti a postup prací hospodářských si upravit. Dříve musil na robotu s vlastním potahem i s vlastním hospodářským náradím a to obé mohl nyní ušetřiti a použiti k svému vlastnímu užtku a prospěchu. Raab praví, že je obecně známo, obstarává-li malý hospodář svůj vlastní majetek, že jej obstarává vždy dobře a jistě lépe, než hospodaří-li na cizím, protože má zájem na prospěchu svého vlastního majetku. Na nové hospodáře, zejména na ty, kteří musili si budovati hospodářská i obytná stavení, byly zajisté v prvních letech činěny veliké nároky, a není tedy divu, jestliže na některých panstvích jest dosti značné procento poddaných, kteří zůstávali dlužni povinné dávky. Podmínky hospodaření však byly takové, že hospodářský stav rychle se lepšil a dluhujících poddaných rychle ubývá. Po roce 1800 nedoplatky vyskytují se obyčejně jen při sporech, když poddaní z různých důvodů odpírali platiti tu neb onu dávku. Na tomto stavu nezměnil ničeho ani rok 1811, rok státního bankrotu, jenž byl příčinou mnohého hospodářského úpadku. I tento neutěšený rok a všechno, co po něm následovalo, nemění ničeho na dobrém hospodářském i finančním stavu poddaných na zraabísovaných panstvích. Naopak nyní byl rozdíl, jevíci se v hospodářské síle a zdatnosti poddaných na zraabísovaných panstvích a poddaných na panstvích pozemkovou reformou nedotčených ještě zřetelnější a přímo do očí bijící. Také správa administrace státních statků z r. 1814 konstatuje, že blahobyt poddaných na státních statcích pozemkovou reformou byl velmi zvýšen, a zdůrazňuje, že jest nápadný rozdíl proti hospodářskému stavu poddaných na soukromých velkostatcích, na nichž nová hospodářská soustava, rozdělení dvorů provedeno nebylo.

Při dělení velkostatků byla půda přidělena také v některých (jistě protekcčních) případech mnohým, kteří s půdou nesoúviseli a na ní nepracovali. Těchto ovšem válečná léta konce 18. století a počátku 19. století (napoleonské války) se svými tvrdostmi se dotkla nejdříve a ti také v této zkoušce neobstáli. Jak snadno půdy nabyli, tak také s lehkým srdcem se jí vzdá-

vali. To jsou ti různí městští živnostníci, úředníci, lékaři, kteří půdy získané různými převody se zbavují a ta dostává se konečně do povolaných rukou zemědělsky pracujícího lidu. Převodů půdy ubývá v pozdějších letech, a pokud se dějí, jsou to převody opodstatněné důvody rodinnými nebo i hospodářskými, důkaz to, že hospodářsky si stáli noví hospodáři ve svém celku velmi dobře.

Rozdíl v hospodářské zdatnosti poddaných na zraabísovaných panstvích proti poddaným na velkostatecích pozemkovou reformou nedotčených projevuje se po celou dobu 19. století, vystupuje zejména ostře do popředí v roce 1848 a udržuje se až po dnešní dobu. Jistě je zajímavé, ale i důležité poznání z politického života národního, že na panstvích kdysi zraabísovaných, na kterých se kdysi projevila taková touha po vlastnictví půdy a tato byla uspokojena, že i dnes tomuto přesvědčení po soukromém majetku byl dán výraz v politickém rozvrstvení obyvatelstva. Na bývalých panstvích, jež pozemková reforma v 18. století nezasáhla, jest tomu právě obráceně. Důkaz to, že pro vysvětlení mnohých současných zjevů jest nutno jíti poměrně daleko do minulosti a že jevy soudobé jsou jen výsledkem někdy dlouholetého vývoje.

Proti reformě Raabově bylo vystupováno dříve, než uvedena byla v život, a vrhli se na ni ještě více, když byla prováděna. To, co bylo příznivým výsledkem jejím a co měla také přinést, to bylo pozemkové reformě kladeno za vinu a vytýkáno, že způsobila vzrůst obyvatelstva a tím větší konsum požívatin a že tak spoluzavinila drahotu na počátku 19. století. Drahoty těchto let je však přímý následek dlouholetých válek a nedostatek potravin přivodila neúrodná léta. A tak všeho bylo využíváno proti pozemkové reformě, která poddanému přinášela jen blaho a spokojenost. Raab pak sám praví, že všechno protiventství proti jeho systému vyplývá ponejvíce ze zlomyslnosti a z nezkušenosti.

Proti pozemkové reformě houževnatě a urputně se bránilo úřednictvo, obávající se o ztrátu své existence. Raab této otázce věnoval náležitou péči a vycházel ze zásady, že úředníky dobré je nutno dále podržeti anebo jinde je dobře umístiti a tyto dobré úředníky že je nutno též dobře platiti. O špatných úředních pravidel, že jest lépe se jich zbaviti. Propuštění měli obdržeti pensí vyměřenou polovinou, nejvýše dvěma třetinami svých bývalých příjmů. Počet úředníků, kteří

se měli podržeti, byl ovšem podníněn velikostí panství a vůlí majitele. Ztráta vedlejších příjmů (úředních) měla se vyrovnati zvýšením služného. Deputáty, dávané in natura, mohl pro příště určovati jen chlebodárce. Raab byl přesvědčen, že mnozí úředníci hospodářští budou podle nového systému zbaveni svého zaměstnání, »stejně nesnadného jako nenáviděného«, ale stejně byl přesvědčen, že najdou nového a dobrého umístění jednak při správě obcí, jednak při udržování dostatečných zásob obilí pro výživu obyvatelstva, jednak při úřadech justičních a jednak při správě sirotčího a církevního jmění atd. atd. Konečně bylo panským úředníkům dáno na vůli, aby se ucházeli stejně jako jiní o přiděl pudy. Neměli arciť dostati více než 40 měr. Tato výměra nebyla dodržována, a úředníci, ucházející se o půdu, dostávali pudy nejlepší (v I. třídě) a výměru několikrát větší, než byla vyslovená zásada o 40 měřích; nechávali si přiděliti 160, 200 i více měr, zpravidla však setkáváme se s výměrou 70 měr. Podle Raabova výkazu z 10. září 1781 obdrželi půdu 203 duchovní, úředníci a jiní hospodářští zřizenci v celkové výměře 7517 měr a $\frac{5}{8}$ mírek, takže průměrem připadalo na jednotlivce 37 měr. V témže výkaze jsou uvedeni i jiní zaměstnanci při dvorech. Těch bylo 222 a obdrželi úhrnem 8342 měr $\frac{5}{8}$ mírky, takže na jednoho průměrem se dostalo skoro 38 měr. To by odpovídalo v celku stanovené zásadě o tvoření usedlostí o 40 měřích. Dodati nutno, že všichni vyjmenováni jsou jménem a zaměstnáním a že uvádí se celkem 84 panství, na kterých tato půda byla přidělena. Úřednictvo bylo v bezprostředním styku s poddanými a mělo tedy možnost, aby buď pozemkovou reformu podporovalo, anebo aby poddané špatným nebo přehnaným výkladem od ucházení se o půdu odráželo. Proto také vydán byl 24. března 1783 dekret, který slibuje odměny úředníkům podporujícím provádění reformy a hrozí přísnými tresty těm, kdož působí proti ní.

Zajímavě jest pohleděti na pozemkovou reformu Raabovu i s hlediska r. 1781 a r. 1848. R. 1781 přinesl poddanému zrušení osobního poddanství, t. j. nevolnictví, a r. 1848 pak úplné osvobození. Obě tyto události, tak významné v dějinách venkovského lidu, jeví se jako přímý důsledek nového hospodářského systému, dělení velkostatků, které mělo v zápětí pro poddané na panstvích, na nichž byla provedena reforma pozemková, ulehčení od osobního poddanství a zrušení roboty.

Byl tu učiněn průlom do dosavadního zřízení, jež udržeti se nemohlo a musilo padnouti, a na zrušení nedůstojného stavu poddaného lidu jest vskutku pohlížeti jen jako na důsledek pozemkové reformy, provedené v 18. stol.

Zvlášť zajímavé je srovnati snahy Raabova systému a rok 1848. Také tohoto roku 1848 otáčelo se všechno kolem otázky roboty, jak nahraditi robotní pracovní síly. Nepřátelé zrušení roboty stavěli do popředí ony velkostatky, kde zůstaly panské dvory nedotčeny, a uvádějíce za příklad právě největší latifundia jihočeská, hrozili se důsledků zrušení nucené robotní práce. Ale byla to právě zraabísovaná panství, která svým hospodářským stavem mluvila jasně na doklad toho, jak veliký jest prospěch národohospodářský, hospodaří-li svobodný, úplně volný poddaný na svém vlastním majetku.

Všem nepřátelům pozemkové reformy přicházely vhod také stížitosti se stran y p o d d a n ý c h, jež jednostranně vykládaly, jako by poddaní dělení velkostatků vůbec nechtěli. Jest pravda, že bylo mnoho nespokojenosti a různých mrzutostí, ale ty vznikaly nejvíce proto, že noví hospodáři stěžovali si na přiděl špatné půdy a že někde byly vymáhány platy před ukončením rozdělovacího procesu. Ale i tyto stížitosti jsou ojedinělé, zrovna jako ojedinělými jsou přímá odřeknutí přídělu půdy se strany poddaných, poštyvaných nesvědomitými úředníky (na př. na panstvích města Č. Budějovic a Jihlavy). Bylo také uváděno, že právě nově vzniklá hospodářství jsou zpustlá a v neutěšeném stavu. Nepořádní hospodáři byli a budou a nelze několik případů zevšeobecňovati a bráti je za měřítko pro všechny. Celek byl však spokojen a podle tehdejšího způsobu také svou vděčnost dával najevo.

Pozemková reforma vrchnostem měla přinést nejen zvětšení, ale i pravidelné příjmy. Toho také vskutku bylo docíleno. Velkostatkář rozdělením polností a výkupem z roboty stal se rentiérem, jemuž poddaní odváděli roční důchod, za jehož placení také všichni solidárně ručili. Znehodnocováním peněz, poklesem kupní ceny peněz ovšem jejich peněžité příjmy byly rovněž znehodnocovány, ale pravidelnost příjmů, zejména jejich výše, vyrovnávala aspoň do jisté míry tento pokles.

Pozemková reforma, provedená v 18. století, jest pokrokový čin, který svým revolučním významem a svými národohospodářskými výsledky důstojně se řadí k reformám z let 1781.

kdy zrušeno osobní poddanství i k r. 1848, kdy dokončeno bylo úplné osvobození lidu poddaného.

Jsme od pozemkové reformy, Raabem prováděné, vzdáleni takoráž již půldruhého století, a proto můžeme zcela dobře postihnouti, jaký význam hospodářský i sociální mělo rozdělení velkostatků a seznati jeho důsledky. Přehlédajíce celý náš vývoj národní, hospodářský i sociální, můžeme jen konstatovati blahodárný vliv pozemkové reformy v ohledu sociálním i hospodářském, která stala se vskutku dobrodiním a požehnaním tisíců nových rodin a můžeme jen přisvědčiti Vavákovi, když po letech ve svých pamětech připsal jako svůj úsudek o dělení velkostatků, posudek odůvodněný mnohaletou zkušeností:

Nyní jest to všechněm milo.

Postup prací s dělením velkostatků v 18. století

velmi názorně a podrobně vykládá ve svých Pamětech milčický sedlák Vavák, jehož zprávy o provádění dělení dvorů a přidělu půdy na panství poděbradském, důležité tím, že Vavák je spoluprováděl a prožíval, níže otiskujeme.

Jest to zajímavá osoba, tento František Jan Vavák. Narodil se v Milčicích u Sadské dne 26. října 1741 a zemřel tamtéž 15. listopadu 1846. Byl velmi nadán, ale chudí rodiče nemohli jej dát na studia. Zůstal tudíž doma a pilně se vzdělával četbou českých knih. Původně měl malé hospodářství, jen 15 strychů, teprve po svém tchánovi r. 1778 zdědil statek v Milčicích. Byl rychtářem ve svém rodišti a za své vlastenecké snažení i činnost spisovatelskou mnohokrát byl vyznamenán. Byl písmákem a vlastencem v pravém slova smyslu. Napsal sedm knih pamětí, které počal psáti r. 1770, a jež vždy budou naší chloubou a pýchou, ukazující neobyčejnou vyspělost tohoto českého sedláka. A z těchto Pamětí, jež vycházejí také tiskem, otiskujeme zápisy o dělení velkostatků.

LÉTA PÁNĚ 1776.

V sobotu před sv. Duchem, 25. máje, prohlášeno v zámku při řízení, kdo chce koupit zádušní, kostelní aneb farářské pole na dědičné užívání, aby se prohlásil (podle dvor. dekretu z 9. dubna 1776).

Dne 10. července ona cís. král. komissí, jež v máji v Brandýse byla, do Poděbrad přijela ve čtyřech osobách a hned nařízení bylo, aby, kdo chce pole ode dvorů neb podplatní aneb luka, takové zapsati sobě dal. Následovně muselo se dát dokonalé přiznání a zapsání všech koní, volů, krav a jiného všeho dobytka, jak ho kdo má, a to byl začátek.

Po sv. Jakubu začala ona cís. král. komissí panství zdejší řídití, každý den některou ves předvolávajíc. Naše ves Milčice měla stání dne 1. srpna, kdežto jemnospán baron dvorní

rada z Raabů, té komissí nejvyšší, vůli Její Milosti císařské a královské, naší nejmilostivější paní, předložiti ráčil: Že konečně Její Milosti ustanovení jest, dvory a robotu zrušiti a zničemniti a za takovou budoucně plat mírný žádati, a to sice 21 kr. z jedné rakouské měřice. Ourok taky že více žádný nebude. V naší vsi takového ouroku každoročně 116 zl. se platilo.

Podle toho vysazení na velikých gruntech mnoho za tu robotu peněz vynášelo; protož se toho mnozí ulekli, jakož i velimští sousedi ani to přijíti nechtěli, že raděj budou starým způsobem robotovati, s čím sice pan baron dobře spokojen nebyl,

neb to bylo jeho dílo. — .

Nyní jest to všechněm milo.

(Tyto verše připsány byly až po letech, pravděpodobně když už mohl Vavák vysloviti svůj úsudek o provedené parcelaci.)

Dne 8. srpna ta komissí odtud do Pardubic odejela. Těmuž panu baronovi Raabovi na poručení pana vrchního našeho mapu na zdejší panství jsem dělal a jemu ji dne 4. srpna odvedl a za ni od něho 1 zlatý dostal. Fr. Vavák.

Dne 14. téhož pan vikář poděbradský spolu se panem vrchním v Pardubicích těmuž panu Raabovi vinš na nový ouřad složili, poněvadž on od dvoru za nejvyššího direktora všech císařských panství učiněn jest.

Toho též dne 7. září z cís. král. nařízení zeměměřiči tři do Poděbrad přijeli, všichni rození Čechové. Nejprv z Prahy do Pardubic přijedše, tam od pana barona Raaba přísahu dostavše, sem posláni byli a tu od pana vrchního po panství rozposíláni: První do Bobnic a ke dvoru drahskému, a ten sloul Jan Jirásek, syn páně purkrabě z Budyně, panství knížete z Dietrichšteina, a s tím jsem já také poslán byl; druhý do Velenic a třetí do Radovesnic.

Dne 5. téhož, v sobotu, nařídilo se měřičům od Vídně, aby nyní, přestavše sedlákům pole měřiti, samá panská u dvorů měřili, tak aby tím dřív lidem rozdělené býti mohly.

Dne 16. prosince v nově lidé povoláni byli, kteří sobě jak panská pole, tak dvorská stavení prv zapsati dali, a nato do-

stali nařízení, aby sobě na stavení příbytků forot dělali, že hned po Novém létě mohou stavěti.

Těž v listopadu stalo se na panství broumovském, jež ku klášteru tamnímu řádu sv. Benedikta patří, že tam sedláci na kancelář v příčině vyvolení nové anebo staré roboty povolání byvše a tam, majíce se na to podepsati, oni nechťeli. Načež direktor jejich odešel z kanceláře, panu praelátu to oznámil. Mezi tím, když on se dlouho nevracel, odšel od nich i purkrabě, a když k nim již žádný více nešel, oni nemohouce se dočkati, počali reptat a se rozcházet. Nato vždy jeden slovutnější rychtář robotní disposici jim udělal a kam kdo z které vsi má jeti neb jíti, poručil, a nato z kanceláře do některých hospod odešli. To mnozí neopatrní lidé vidouce, začali křik, že se sedláci zdvihají, což když doneslo se do kláštera, hned tomu víra dána byla beze všeho podstatného vyšetření, takže místo vyptávání radili se, co mají činiti. Sám pan praelát sed do vozu, na krajský ouřad do Bydžova přijel a za jistou věc býti to pravil, až krajský hejtman vojáky dragouny tam poslal a zatím ke guberniím se psalo. Vojáci tam přišedše, sedláky již doma a na robotách napadli a toho všeho jistou zprávu vzavše, domů zpátky se navrátili. Toliko komendant toho, jenž tu disposicí dělal, do Vídně poslán a pan praelát musil vojákům platit. Křik ale všudy vzešel, že zas sedláci jdou — byl však toliko samý břesk a žádná vlna. Toho všeho, jak se stalo, tato zpráva pravdivá jest, vzatá od těch, již tam byli.

Tolikéž ještě v listopadu na panství zdejším dobytek hovězí i skopový se prodával, hovězí skrz licitaci a skopový bahnice po 3 zl. i po 2 zl., zubkyně (mladé ovce) po 1 zl. 30 kr., jehňata letošní po 30 kr. Jehňata ale i s vlnou byla a tuze za to stála; já sám vzav čtyři za 2 zl. a taková hned druhý den dav ostříhati, za tu vlnu 58 kr. jsem dostal, tak ta jehňata čtyři za 1 zl. 2 kr. přišla.

Dne 17. prosince začal padat sníh, podle čehož přestalo se měřiti a všichni inženýrové do zámku na zimní kvartýr se přistěhovali, jichžto zde všech sedm bylo.

Dne 28. prosince, v sobotu před poslední toho roku nedělí, ohlášeno v zámku poděbradském i na jiných císařských panstvích, že již tak od Nového léta všecka robota přestane a více odbývaná nebude, toliko ty dva dni v příští pondělí a úterý, až do nastalého nového roku aby se odbyla, a tak se stalo.

LÉTA PÁNĚ 1777.

Dne 1. ledna:

Na panstWICH Cysarže pana
sWoboDa LIDV gest Daná,
z Cžchoz bVD Pan BVh poChWaLen
nInI až na Věky aMen.
OD Dne prWnIho LeDna,
Cžest BohV, WIC se robota nezná.

(Velká písmena ve verších jsou římské číslice a tyto sečteny, vždy ve dvou verších dají v součtu rok 1777.)

Po novém létě, jenž byl v středu, již více robotováno není. Jsou též při tom zrušeny ouroky domovní (z domu 2 groše ročně), které se více platiti nebudou. Kteří po Novém létě zadávající k manželství dovolení dostávali, tak se již za svobodné psali a v kostelích ohlašovali.

V pondělí po neděli Laetare Jerusalem aneb Družebné (čtvrtá neděle postní) 10. března, vyjeli inženýrové aneb měřiči ze zámku ke dvorům pole lidem rozdělovati. Tak i já na poručení pana vrchního zase se panem Jiráskem, principálem svým, ke dvoru Drahu jsme přišli a tam pole dělili.

Po neděli Smrtné v pondělí, 17. března, začala se dělat pořádnost důchodenská z strany roboty, ku kterémuž cíli hned v sobotu před nedělí Družebnou dostali jsme knížky tištěné, v nichž byla napsána povinnost, co kdo za robotu ročně a měsíčně platit má a co na to oddělal — nebo dříví z lesů a ledy do hospod z platu se vozily a následovně vždy dále všechny panské potřeby z platu dělat a forovat se budou — a tak tu při té pořádnosti, kdo za dva měsíce svou povinnost neoddělal, musil hotovými penězi doplatit.

Na zdejším panství i na jiných císařských panstvích ti, kteří ode dvorů pole rozebrali, na překot stavení sobě stavěli.

V témž čase a na začátku června luka panská, kde jaká byla, dávala se těm lidem, již nová stavení u dvorů sobě stavěli, a něco také i sousedům do jiných starých vesnic. Zdejší aneb jináč střebestovská luka, ta zůstala pro panskou potřebu, toliko se dalo něco Milčickým zdejším, a sice těm, již prv žádná luka aneb něco málo měli, a to se stalo dne 12. června, ve čtvrtek, kdež dostali na louce, jež Satalická slove: Franc Vavák 3 měřice, Matěj Doležal 1 měřici, Václav Hotovec 2 měřice, Václav Šlechta 2 měřice, 6 mázlíků, Matěj Brtek 1½ mě-

řice, Martin Žert 2 měřice, Josef Hotovec 3 měřice, Jan Baštecký 2 měřice, suma všeho 23 měřice. Jiní sousedi o to nežádali a žádati nechtěli a potom se mrzeli.

Franc Vavák, ačkoliv chalupník ve 3 kopách rolí sedící z obzvláštní lásky a přízně pana vrchního proto 3 měřice dostal, že od začátku měření rolí roku minulého v září až posud vždy k vůli jemu s panem inženýrem aneb měřičem trval a tolik svým jemu pomáháním působil, že ten měřič o mnoho více nežli jiní měřiči udělal a změnil. A protož, aby toho pámatku měl i potomci, ty 3 měřice na Satalické dostal.

Ze vsi Chotouně dostali v tu stranu k Poříčanům, a sice tu louku, kterou již prve od dávna pod plat užívali, a k ní ještě jednu, jež slove Dvanáct jiter. Dohromady ta ves dostala 25 měřic.

Dne 1. července pan baron Aichelburg, barona Raaba společník, jsa třetí den v Poděbradech, vyjel se panem vrchním na Vaškohrb, kdež tamnímu ovčínu (aneb raději z něho učiněné vesnici v šesti číslech pozůstávající) jako instalaci učinili, kamž také přijel hrabě Kinský z Chlumce, a celé shromáždění bylo přes 40 osob. Nedaleko ovčina při lese v staních obědvali i též v stanu strojili a ze 12 moždířů, z Poděbrad přivezených, stříleli. Tu též té vesničce nové jméno dáno, totiž Lustberg, na česko Veselá Hora. Pan baron sám nejprve, maje víno píti, vykřikl: »Viva! Lustberg!« a po něm pan vrchní.

Jejich cís. král. Majestátnost, naše nejmilostivější paní, oblíbila sobě těm novým ze dvorů vzdělaným vesnicím sama jména dáti, však ale německá, a to sice ze dvora Kel za Velimí Siegfeld — Vítězné Pole, (Vítězov) pro tu příčinu, že tu blíže naše armáda v roce 1757 dne 18. června nad Prušáky slavné vítězství obdržela. Při Velimí ze dvora tamního vzdělané vesnici dala jméno Baierweck, tím poctivši pana vrchního, neb to jeho příjmení jest. Na Vaškohrbu pod kostelíkem sv. Petra a Pavla od dvora srbeckého jest nová ves, nazvaná Wolfsberg, to jest Vlíčí Hora, (Vlkov) neb to místo od starodávna slove »U vlčích jam«: Tak někdy na tom vrchu bývalo mnoho vlků. Odtud napravo z druhé strany Vaškohrbu jest ten ovčín; z něho též ves teprva bude, ale familie a stavitelové již jsou tam, »všichni z jednoho plotu koly«, to jest z tamního ovčáka, Jana Novotného, synové a dcery, a tam byla ta instalací držena a jméno dáno Lustberg.

Toto ještě zde pro pamět bude slušno zapsati, co hned dne 5. července pan vrchní při řízení ohlásil, což jsem i sám slyšel, to že nám naše nejmilostivější paní věděti dává:

I. Všecky ty novostavitele u dvorů že činí rovné starým hospodářům a jejich grunty rovné starým gruntům a protož právo dědictví, které od starodávna v naší zemi jest, netoliko zanechává, alebrž je opodstatňuje a tvrdí, aby totiž jak podle meče, tak podle přeslice dědictví padalo na potomky z rodu a familie poslé až do desátého kolena, vždy mužské pohlaví napřed a ženské vzadu; když by pak již desátého kolena nebylo, tehdy grunt takový padá na pána země, aneb jinou dědičnou toho panství vrchnost. Každý pak dědic takového gruntu bude z něho povinen ostatním dětem jejich podíly spláceti jako na jiných gruntech.

Při tom však, kdo by povinnost svou nezastal, tehdy milost nemá nikde žádnou míti, nýbrž gruntu prázdnen býti. To se též má státi všudy, kdo by vzdělal velké dluhy.

II. Komíny a kuchyně klenuté nejvíce aby se stavěly, k čemuž staviteli dáti se mají panské cihly v té jen ceně, co důchod stojí.

Dne 23. října jemnostpán baron dvorní rada Raab, císařských panství jeneráldirektor, sem do Poděbrad přijel a byl zde až do 13. listopadu. Odtud zas do Kolína odjel.

Před samými svátky vánočními jemnostpán vrchní ředitel poděbradský, nemoha peněz od lidí jak na kontribuci, tak za roboty dostati, nařídil, aby aspoň obilí jakékoliv lidé vezli, že se bude platit podle chlumeckého trhu, a tak své povinnosti zapravovali. Sám pak sjev do Bečvárek k panu jeneráldirektoru (Raabovi), kdež on toho času byl, od něho taxu ještě větší nad chlumecké trhy přinesl, totiž aby brali pšenici, hrách a čočku 1 měrice za 1 zl. 50 kr., (přijde rovný strych za 2 zl. 45 kr.) žito 1 zl. 30 kr., (2 zl. 15 kr.) ječmen 1 zl., (1 zl. 30 kr.). Tomu se každý zaradoval. Jen že mnohý již prv za laciné peníze prodav, již nyní nemá co vézt, žádnému pak se nepřijme obilí, jenž by dlužen nebyl, ale jen těm, jižto dlužní jsou.

LÉTA PÁNĚ 1779.

V touž Bílou sobotu v zámku našem na místě pana vrchního pan fišmistr řízení konal, a tu jeden starý hospodářský

oficír, kterýž na Vlkavě (u Nymburka) mnoho let purkrabím býval, jsa již od barona Raaba potvrzen, přísahu na klasování polí přijal, a k němu přidán pan Karel Pech, kontribuční pisař, jakož i někteří rychtářové, neb již vyměřování polí na rakouské měřice po celém panství hotové bylo a některé vesnice již své míry extrakty neb výtahy dostaly.

Item dne 5. máje dostali jsme tabuli aneb výpis onoho vyměření rolí na rakouské měřice, dle kterých kdo chce na českou míru srovnání učinit, obyčejně 3 měřice za 2 rovné strychy počítáme, ana sice tak rovná míra v měření rolí již od r. 1617 zde v Čechách se užívala. -

Item dne 7. června přijeli sem páni komisaři klasovat pole, jak již dřív o tom zde zmíněno. První byl urozený pan Jan Bapt. Clanner z Engelshofen, panství našeho polesný, jehožto pan otec před lety tu na Poděbradech přes 30 let rozličné stupně úřadů, pak naposledy i hejtmanem byl i umřel. Druhý, vzácně slovatný pan František Xav. Dvorský, města zasloužilý konšel, aneb, jak nyní říkáme, radní pán. Třetí, Karel Kysilko, rychtář ze Sokolče, čtvrtý František Sixta, rychtář z Chotouně. Nejprve začali u silnice a právě na silnici blíž křížové cesty pan konšel dlouhou řeč podle vídeňské instrukcí k nám učinil. Pan polesný byl od strany vrchnosti, dva rychtářové od strany sedláků, pan konšel pak k srovnání sporů od obojí strany. Největší zřetel měli, aby hodně mnoho prvních a druhých klasů nadělali, a poněvadž na mokřinách v toto sucho jakž tak obilíčko bylo, protož podle toho některé mouchy více než slušelo, zvýšili, nic říci sobě nedávše, neb na to nejvíc šli, aby ne snížiti, nýbrž zvýšiti mohli.

24. července rychtářové z celého panství do zámku poděbradského povoláni byvše, tam výnos zrna podle klasů jakosti vyřknouti a vyvoliti musili; ale málo na jejich hlasy se dalo, neb oni rádi by byli málo výnosu dali, a pan vrchní zase mnoho chtěl, až vždy přece napsáno bylo podle ouřadu libosti. U zdejší vesnice dáno z jedné měřice z prvního klasu 5 zrn výnosu, to jest 5 měřic, z druhého klasu 3 zrna, to jest po jedné měřici 3 měřice že se sklidit může, z třetího klasu 2 zrna, to jest 2 měřice a ze čtvrtého klasu 1 $\frac{1}{2}$ zrna, to jest půl druhé měřice. Někde, kde jsou slabší role, dávali v prvním klasu 4 i taky 3 zrna, aneb kde mnoho do prvního klasu polí mají, jako u Chleb, Bobnic a Rašovic, taky dávali na jednu měřici v prvním klasu 4 zrna.

LĚTA PÁNĚ 1780.

10., 11. a 12. dubna u vsi Chleb jisté občiny, které sousedi tamní téměř ztracené již měli, neb na nich dvůr Draho řečený vystaven byl, nyní zase k svému užívání dostali a v ty výš psané dni jsem já mezi sousedstvo rozděloval, a pozůstávají v pěti dílech: První díl má jméno »na Krejčkovsku« od tamního nynějšího rychtáře, Jana Krejčíka, a na tom poli má každý soused stejný díl, malý jako velký, z příčiny vojáků a rozličných obecních outrat a forování. Druhý díl od mého příjmení a pro památku mého rozdělování slove »na Vavákovsku«, třetí »pod Drahem«, čtvrtý »u bobnického rybníka« a pátý »na Radlici«; na těch čtyřech dílech jsou podle usedlosti rozděleni.

22. dubna v Radimi prohlášeno, že též tu na tom panství ona nová invencí na náš císařský způsob v přestání robot a v rozdělení dvorských polí se stane; protože hned 23. téhož lidé tam hned houfně běželi a pole od dvorů zapisovat si dávali.

ROK 1781.

Před tím dnem, 21. v pátek, stalo se v Ronově za Chlehy, že tamní inspektor, Schmidt příjímím, chtěl na poddaných větší plat přes vyměřenou míru vymoci, k čemuž oni však svoliti nechtěli a všichni téměř do zámku sešedše, jemu v tom odpor činili, nechtíce k většímu platu posvoliti; on vzav sobě příčinu, jako by rebelové byli, do Nymburka pro jízdné vojsko poslal, kdež také hned dle nařízení císařského jedna švadrona karmanýrů tam na rychlost marširovala. Ale v tom dověděl se toho taky skrz poddané sám hrabě Morzin, jenž před tím dnem na Skřínec přijel, dědičná těch obou zámků a panství vrchnost, a hned také proti těm karmanýrům poslal, aby se zpátkem obrátili, dav hned za poslem dva sudy piva jim véztí. Poddaným svým všecko prominul a, aby jen tak jako prve platili, přikázal.

Ta obě a všechna Morzinovská panství jsou také na císařský způsob na familie vzdělaná a robota zkažena, a měl ten pan hrabě skrze dluhy téměř o ně přijíti, ale pro starožitnost a vznešenost slavného rodu svého sekvestra mu dána až do vyplacení dluhův, Ale že páni sekvestrátorové byli by brzo poddané odřeli, protož ti poddaní, pozorující přílišnou dobrotu

svého dědičného pána a špikování měšců pánů sekvestrátorů, spikli se sami dobrovolně a sebrali několik tisíc zlatých, mnozí darmo a mnozí na půjčenou, a je za svého pána pro zaplacení jeho dluhů dali, aby tudy jemu i sobě pomohli, což se i stalo a on o několik let spíše sekvestry, poddaní pak dření jsou zbaveni. Protož on, pan hrabě, ač vždy dříve dobrotivý, ještě za tu lásku se jim vděčným ukázal a hned roboty zrušil a dvory rozdělil a plat z toho mírný sám vyměřil v roku hned 1779. Nyní pak jsouce oni přes to k většímu platu (rovně tak jako Cerhenští) přidržováni, poradivše se a se svým pánem dědičným promluvivše, k tomu svoliti nechtěli, neb jim sám pan hrabě řekl, aby více nedávali než to, co on nařídil, o čemž inspektor nevěděl a tak tudy ta reputací přišla.

ROK 1782.

Toho času prohlašován byl na všech panstvích císařský patent z 1. ledna 1781 o úplném zrušení nevolnictví či tělesné poddanosti, tak že se již žádný nebude své vrchnosti vypláceti, nýbrž tak jako v královském městě tělesně svobodný jest; na našich ale císařských panstvích hned roku 1777 se to začalo tehdy, když robota pominula.

Z toho patentu opět mnozí lidé brzo by bouřku byli stropili, nebo že prý i roboty v něm se ruší a že od robot svobodní býti mají, rozpakovali, až i místem na robotu jeti nechtěli.

ROK PÁNĚ 1783.

7. srpna v Kovanicích domácí pan baron Lariš, rozený Slezák, pán velmi dobrotivý a laskavý, k poddaným milostivý, na věčnost odešel. On letošního roku v červnu svůj kovanický dvůr na familie taky rozdělil a robotu pustil.

Kdo uměl, budou věděti
poddaní a jej želeti.

On dříve taky třem svým poddaným po kusu polí ode dvora dal, které jsem já jim odměřoval.

Rovněž toho měsíce října dne 15., jenž středa byla, povoláni byli z každé vsi rychtář s konšelem do zámku poděbradského na kancelář ředitelský a tam u přítomnosti Jeho

Milosti pana krajského hejtmana Františka Sádlo z Vražného, též jeho adjunkta neb pomocníka, item jemnostpána administrátora všech panství císařských, Josefa Karla Schmidta, pak celého domácího oficerškůru, přečten jest vůbec kontrakt aneb úmluva aneb nařízení budoucně odváděnu a placenu býti majících našich povinností dle toho nového systému neb nálezu a podle nového vyměření a sklasonání polí.

Ta úmluva trvá již také na předešlá léta, totiž od roku 1777, tak že kdo víc platil za robotu než nyní vyměřeno má, bude míti napřed, a kdo nedoplácel a nyní na něho víc zní, bude doplácet.

Knihy také v nově vzdělané a pěkně svázané (jimž urbury říkáme) z Vídně na to přivezené jsou, kdež každý, jak starý kontribuent, tak nový familiantník svou usedlost a klasifikaci dle toho vypadající výplaty napsané má i také z toho výtahy do svých rukou ve třech knížkách na osmerce dostane, z nichž 1. knížka má v sobě jazykem českým i německým výtah toho kontraktu a ustanovení, což ve 12 artikulích neb článkách vyměřeno jest a při tom jestost svých grutnů podle měřicých tabul spořádané a sklasonané, tak jak v roce 1777 vyměřeno bylo; 2. knížka má v sobě povinnost kontribučenskou neb danětní dle těch vypadajících klasů a zrn; 3. knížka má v sobě povinnost robotní reluce neb odměny dle týchž klassí. — Pán Bůh pomoz na budoucí časy.

K utvrzení všeho toho každý rychtář s konšelem na místě všech ostatních poddaných musil se do téhož originál-kontraktu jenž jest pěkně svázaná kniha, vlastnoručně podepsati. Mnozí neochotně se k tomu měli pravíce, že nevědí, nač se budou podpisovat, poněvadž světlost klasifikací se neoznámila, co by kdo z kterého klasu platiti měl; jakož pak rychtář z Siegfeldu, příjmím Rychetský, pozadu od svých potrhován jsa, aby se nepodpisoval, což když on (víc své sousedy než pány poslouchaje) učiniti se sporoval, hned rychtářství zbaven a konšel jeho tu stojící k podpisu nabádán i také hned rychtářem jmenován.

Aby pak to tón dříve vyhotovené a z těch velkých nových knih do malých knížek vepsané bylo a aby každý již raději věděl, co platiti má, uvolili jsme na tři písaře něco platiti potud, dokud to skoncováno nebude. Má vypadnout na každého v panství souseda 3 nebo 4 krejcary.

Když pak se v tom kontraktu čtlo, že císařská Milost jednomy každému poddanému dle předešlého platu ještě 4 krejcarů z každé měřice robotního platu odpouští a v průřezu z jedné každé měřice toliko 17 kr. platu že žádá, mnohými to pohulo a k ochotnému podepsání naklonilo; neb sobě každý pomyslil, že o mnoho méně platiti bude, poněvadž až posavad každý starý kontribuent 21 kr. z jedné měřice za robotu plati.

Já sám pomysliti jsem nemohl a neuměl, jestli to jest »léčka« anebo »smečka«. (Tato starodávni slova takto se rozumějí — což proto vyložím, že již nyní málo v užívání jsou: Léčka jest na něco líčení neb osidlo, co by někdo rád chtěl chytiti; smečka jest lyčenná neb březová houžev a tolikéž osidlo, na němž by někdo viseti aneb jináč uskrčen a o život připraven býti mohl. Za starodávna na sinečku, to jest na houžev, věšivali.)

Z té takové náklonnosti někteří rychtářové, zvláště velimský Vokřál, pňovský Němeček, kostelnohotský Ďouděra, chlebský Krejčík, hradištský Vácha, pobízeli mne, abych za to nějaké poděkování učinil a jménem všech ostatních poddaných všeho toho vděčnost veřejně pronesl. K čemuž já také ochotným se ukázal a maličko na to pomysliv, krátce jsem to vyřkl takto:

DIJKQ—ržeCž sLaWne KoMissIJ Weržegňle VCžňňlěňá dne 15. řijna.

»Vysoce slavná cí. král. komissí! Vyrozuměli jsme z toho nám dnes od Jejich císařské Milosti, pána nás všech nejmilostivějšího, Josefa toho jména II., podaného a přečteného kontraktu, že Jejich císařská Milost jak skrz to vyměření rolí vrch vši spravedlnosti ráčila vyhledati, tak nyní snesitedlný a právě otcovský plat nám z toho vysaditi, což my nehodní vazalové a poddaní v nejhlubší poníženosti přijímáme a za to radostně děkujeme a Jejich Milosti císařské upřímným srdcem vinšující od všemohoucího Pána Boha žádáme stálost dlouhého zdraví, prospěch ve všech dobrých předsevzetích, rozšíření panování jeho až na daleké končiny světa, šťastné z tohoto světa vykročení a potom korunu slávy života věčného.

Jim též, vysoce slavná cí. král. komissí, všichni zde shromáždění páni a ouřadové, s ponížeností děkujeme a jim zdraví od Pána Boha žádáme.«

Tato řeč od všech těch pánův s obzvláštním vděkem byla přijata a taky ode mne skrz pana sirotčího písemně žádána,

kterouž napsati a jim dáti jsem musil, nevěda proč. Až při konci října viděl jsem, že jest již veřejně v novinách pražských jak českým, tak německým jazykem vytištěna a k tomu přidáno jest takto:

»My obdivujeme zde toho jadrného řečníka, který daleko vzdálený od všeho subtilného vychování své srdce tak mnohou citelností vyjevití umí. V jeho obličejích se znamenala spolu spokojenost jeho srdce a všichni poddaní brali radostný podíl na tom přednesení svého řečníka. Jest následek dobrého srozumění a dobrého zacházení, s kterým ouředníci k poddaným se chovají a skrze to v každé případnosti nejhotovější plnítele příkázání na nich nalézají.«

POZNÁMKA.

Při zpracování tohoto pojednání, které předneseno bylo na valném shromáždění společnosti Československého Zemědělského Musea, konané dne 26. dubna 1921, použil jsem především bohatého materiálu, chovaného v archivu ministerstva vnitra, jehož ředitel p. min. rada dr. Klicman ochotně mi umožnil studium i v hodinách mimoúředních. Vzdávám mu tuto povinné nejsrdečnější díky. Dále odkazuji na materiál v zemském archivu a v archivu musejním v Praze, který jsem poznal již před lety při příležitosti jiné práce.

Z literatury uvádím tato díla:

Brdlík V., Hospodářské a sociologické základy reformy pozemkové v republice československé. Zemědělský archiv, roč. 10.

Brauner F. A., Böhmische Bauernzustände. Vídeň 1847.

Gruber J., Agrární zřízení. Praha 1914.

Grünberg K., Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien. Díl I. a II. Lipsko, 1893 a 1894.

Kaizl J., Lid selský, jeho poroba a vymanění v zemích českých. Naše Doba, roč. 2.

Kalousek J., Řády selské a instrukce hospodářské. Archiv český, svazek 24., 25. a 29.

Krofta K., Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě. Praha, 1919.

Mendl B., Z novějších dějin agrárních. Agrární Archiv, roč. 6, a Časopis pro dějiny venkova, (dříve Agrární Archiv) roč. 7.

Nachricht von Einführung des neuen Robot-Abolitions-Systems im Markgrathum Mähren. Brno 1778.

Novák V., Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách. Časopis pro dějiny venkova, roč. 8.

Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770—1816. Vydává Jindř. Skopec.

Pekař J., České katastry, 1654—1789. Praha, 1915.

Pekař J., Kniha o Kostí. Díl II. Praha, 1911.

Raab F. A., Unterricht über die Verwandlung der kais. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter. Vídeň, 1777.

Redlhammer J. W., Handbuch für Grundobrigkeiten in Böhmen in Betreff des sogenannten Robotabolitions-System. Praha 1788.

Rieger B., O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie. Praha, 1892.

Selský Archiv (zejména v roč. I., II., IV., V., VI. a IX.) přináší hojně dokladů a příspěvků k zakládání nových osad, vzniklých na Moravě a ve Slezsku dělením velkostatků.

Vacek Frant., K agrárním dějinám českým staré doby. Agrární archiv (Časopis pro dějiny), roč. 4, 5. a 6.

Vacek Fr., Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. stol. Agrární archiv (Časopis pro dějiny venkova), roč. 6, 7. a 8.
